

JUAN JOSE IRAZUSTA

NORK BERE BIDEA - II

NORK BERE BIDEA

(II)

AUSPOA LIBURUTEGIA

(144)

Auspoa Liburutegia
(EDITORIAL AUSPOA)

Plaza Santa María, 2 — Tolosa, Gipuzkoa
Teléfono (943) 67 12 82

JUAN JOSE IRAZUSTA

NORK BERE BIDEA

II

AUSPOA LIBURUTEGIA
1980

Oarra: Nobela au Argentina'n gertatzen da: Tierra del Fuego'n, Buenos Aires'en eta, zatirik aundiena, Patagonia'n, ango gautxoan oiturak-eta azalduaz. Azalaren apaingarri dan *grabado* ori orregatik aukeratu degu. *La Ilustración Española y Americana* aldizkarian agertu zan, 1878.IX.15'eko zenbakian. Goi eta bean onela dio: «*Tipos de la América del Sur. París, Familia de «gauchos» establecida actualmente en el jardín de aclimatación*». Jardin ori zer dan, beste orri batean adierazten da: «*Así como durante el año último se han presentado en el Jardín de Aclimatación de París, instalándose en él temporalmente, con permiso del Gobierno y del Municipio, pequeñas tribus de iroqueses, de esquimales y de pieles rojas, hoy se halla en el mismo sitio una numerosa familia de gauchos...*».

● Auspoa Liburutegia (Tolosa - Gipuzkoa)

Inprimatzaille: Itxaropena, S. A. - Errikobarra kalea, 2 - Zarautz

ISBN 84-7158-084-5 Obra completa

Depósito Legal: S. S. 352/80

ISBN 84-7158-086-1 Tomo II

Depósito Legal: S. S. 350/80

Agosto - 1980

ARKIBIDEA

Etorri bitartean	9
Kaxilda eta Josetxo	17
Ezkontza	25
Elenari agur	33
Andres Mendigain	37
Patagonia'ra	41
<i>Estancia San José</i>	49
Bizimodu berria	57
Martiñek bere guraso eta senideeri	81
Martiñek Ixidro eta Juanitari	89
Eskutitz usaiduna	97
Kalbarioaren asiera	105
Lenengo eguna	113
<i>Moye</i> baten azpian	121
Ibillaldiak	131

ETORRI BITARTEAN

Martin eta Bartolok gero eta lan geiago daukate. Esnea barra-barra bialtzen diote Tandil' tik, eta banaketak beranduxeago bukatzen dituzte.

Martiñek Bartolori eta Joxepantoniri, Kaxilda eta Josetxo laixter an dituztela aipatu diote. Biak pozik daude, ezagutzeko gogoia daukate eta.

Elenak Martiñi deitu dio, nai duenean beragana joateko esanaz. Martin etxean zegoen eta bereala joan da. Elenak esaten dio:

— Martin, bai al dakizu zein etorri dan?

— Zein etorri da, ba?

— Arturo. Bai, Arturo etorri da. Eta one-la galdetu dit: Bai al dakizu Anita nun dan?

— Bai, badakit nun dan.

— Nun da, ba?

— Chacarita'n, lurpean.

— Zer esaten didazu?

— Anita il zala eta orain bakean dagoela.

Ez zure mendean egon zan bitartean bezela. Gaixorik zegoela jakin zenuenean, alde egin omen zenuen eta geiago azaldu ere ez.

Martin arrituta dago Elenak esan dionarekin, eta onela dio:

— Ni emen egon banintz, a zer muturrekoa artu bear zuena! Zergatik etzenion poliziari deitu?

— Nola deituko nion, ba? Anitak gizatxarra zala esaten zuen, eta beldurra ematen zidan, ni bakarrik emen eta zerbait egingo ote zuen. Nere beldurrarekin, ez nion barrura joateko ere esan. Ortxe, ate ondoan, izan zan gure elkar-izketa.

Anitak Río Gallegos'tik deitu ninduela esan nion, gaixorik eta xentimorik gabe zegoela esanaz. Midikuak Buenos Aires'era, gaixo-etxe batera joan bear zuela esan ziola. Itxasontzia ordaintzeko, mesedez diru-pixka bat bialtzeko eskatu zidala. Pozik gañera biali niola, nere lagun maite Anitari, bear zuen diru guztia.

— Bañan neska gaixo orrekin zuk egin dituzunak, ez dira barkatzekoak. Lendabizi, gezurra eta maltzurkeriekin, etxetik atera eta zerrorek nai duzun bezela ibilli. Gero, toki zikin oietan ipiñi eta bere irabaziak danak kendu. Il zala esan dizut. Bañan zuk ez didazu galdetu, ez zer zuen eta ez nun il zan. Ajola gutxi! Garbi ikusten dut, zure biotz gogor ori ez dudala Anitaren bukaera urrikalgarriarekin ikuitu. Persona bat nola izan diteke orren otza eta ajolagabea gertakizun larri oekin? Ezin dut sinistu!

Orain, Arturo, alde egin zazu eta etzaite geiago onera etorri.

— Ez, ez naiz etorriko. Nik zure bearrik ez dut.

Martiñek Elenari, Kaxilda eta Josetxo laixter etorriko dirala esan dio, eta segituan ezkonduko dirala.

Elenak erantzuten dio:

— Badaukat oiek biak ezagutzeko gogoia.

— Bai, ezagutuko dituzu, ba. Gañera, zuk ere gurekin etorri bear duzu. Sei lagun izango gera: Bartolo eta Joxepantoni, Kaxilda eta Josetxo, eta gu biok. Elizatik irteten geranean, bazkaltzera beste erri batera joango gera. Ea egun on bat igarotzen dugun. Gero, ez dakit, Elena, zer egingo dugun. Emen lanean ondo ari naiz, bañan beste aukera bat ere badut. Gana-duzale euskaldun batek eskeñi ona egin dit: berarekin Patagonia'ra, Santa Cruz'era, joango ote geran. Zer egingo dugun, Kaxildak eta biok erabakiko dugu. Eta zuk, Elena, zer egin bear duzu?

— Nik *apartamento* au salgai daukat. Erosleak ere baditut. Norbaitek laixter erosiko didala uste dut. Ni emen bakar-bakarrrik nago, Martin. Aspertzen naizenean, aldameneko Matilderengana joan eta zerbait egiten laguntzen diot: aurren soñekoak konpondu, punta egin edo beste zerbait. Arratsaldeetan, askotan irteten gera biok aurrekin, bueltatxo bat ematera. Or ibiltzen gera, Buenos Aires'ko *parke* aundi oietan barrena, bazterrak ikusiaz eta aurren gal-

derai erantzunak emanaz. Dana jakin bear du-te: Au zer da? Ori zertarako? Eta abar. Au-rrak pozik dabiltzan bitartean, gu ere ala be-rean, aien alaitasunak gu ere ikuitzen baigai-tu. Ikusten duzunez, Martin, Elena ez da len-go. Elena beste bat da orain. Mirari au Ani-tari zor diot, bide zuzenean berak ipiñi bainin-duen. Zuk ere ez duzu konseju onak besterik beragandik artu. Biok gaude zorretan. Zu ez-kondu baño len, Chacarita'n meza bat atera bear diogu, eta lore batzuk ipiñi. Kaxildari aipatu bear al diozu, Anitaren eta gu bion elkarrenga-nako maitasun ori?

— Bai, aipatu bear diot. Ez dut nai ezer ere ezkutuan gorde.

— Eta... neregatik, zer esan bear diozu?

— Zuregatik, emakume biurri bat izan ze-rala esango diot, deabruaren besotik ibillita-koa. Bañan orain zearo damututa zaudela.

— Etzaiozula orrelakorik esan, Martin. Zer pensatu bear du?

— Pentsatuko du, gutxi gora-bera, nolakoa izan zeran. Bañan orain neska on bat zerala esango diot, eta oso lagun maitea. Anita gaixo arengatik zuk egin zenituen alegiñak ikusi di-tut. Onera etortzeko dirua bialdu zenion. Be-ragatik al duzun guztia egin duzu. Zuk lagundu ez bazenion, zer egin bear zuen urrikalgarri arek? Ni ere, ezagutu gabe, zeure etxean artu ninduzun. Orregatik, Elena, nere eskerrik be-roenak ematen dizkizut.

— Martin, maite al nazu?

— Bai, maite zaitut.

— Ekatzu musu bat.

Martiñek Kaxildaren eskutitz bat artu du. Dana prest daukala esaten dio, eta orrelako egunetan itxasontzia artuko dutela, putzu-zulo aundi ori igarotzeko. *Anboto-mendi* itxasontzian dijoazela, eta, okerrik ez bada, illaren 22'an Buenos Aires'en dirala.

Martin pozez beteta dago. Euskalerritik joan ezkeroztik, milla komeri ikusi ditu. Bañan orain beñepein, orrenbeste denboraren buruan, elkarrenganatuko dira. Marmitak eta esneak aidean darabilzki. Sekulan baño lanerako gogo geiago dauka.

Joxepantonik gela bat bientzat antolatuko diote, eta Josetxo etxeko semeekin batean jarriko du.

Bañan Martin ez da luzaroan emen egongo. Patagonia'ko bakardadea eta bizimodu lasai eta osasuntsua ditu amets. Buenos Aires'ko bizimodu au ez dijoakio ondo. Beti itxumustuan eta zalapartaka baño, naiago du lasai eta bakean bizi. Saiatu bear du Kaxilda aruntz eramaten.

Elenak Martiñi deitu dio. Etxera etorri danean, Joxepantonik arengana joateko esan dio. Joan da eta Elenak *apartamentua* saldu duela esaten dio. Martiñek:

— Zer egin bear duzu orain, Elena?

— Orain, zuek biok ezkondu arte, emen geldituko naiz. Gero, badakizu: Bahía Blanca'ra nere aizparengana joango naiz. Arek daukan *consultorio de belleza* edo emakumeak apaintze-

ko toki artan, biak saiatuko gera. Nik ez dut sekulan orrelako lanik egin, bañan oituko naitzela uste dut.

— Bai; zu berealaxe jarriko zera lan orretan ere. Danerako balio duzun oietakoa baitzera. Naiz gaiztakerirako naiz onerako, doai bereziak dituzu. Gañera, zuk dauzkazun esku legun eta polit oiek, lan oietarako apropos egin-araziak bezela dira.

— Esku politik al ditut, ba, nik?

— Bai, oso politik. Neri gustatzen zaizkidan bezelakoak. Nik emakumeari asko begiratzten diot eskuetara. Eta, eskua ematerakoan, nere atzapar aundien artean dauzkadan esku txiki oiek, txoratzen naute.

— Bai; beste gauza geiagok ere txoratuko zaituzte zu. Bañan gaur arteraño disimulo ederrean gorde dituzu. Eta orain zer ari zera, Martin, neri *rosca* egiten? Berandu da. Laixter emen duzu Kaxilda eta berarekin konpondu bearko duzu. Gañera, ezkontzen zeratenean, biok alde banatara joango gera eta bearbada ez dugu geiago elkar ikusiko. Orregatik, arratsalde bat biok elkarrekin igarotzea nai nuke.

— Nai duzunean, Elena.

— Bigar aterako al gera?

— Bai; zure billa etorriko naiz.

Martin joan zaio eta atera dira biak, *Avenida de Mayo* deitzen dioten kale aundi orretan barrena, patxara ederrean bazterrak ikusiaz. Lorategi aundi bat daukate aurrean.

— Oiek lore politak! —esaten dio Elenak Martiñi—. Anitari eramango al dizkiogu?

— Bai, eramango dizkiogu. Bañan meza, Chacarita'n atera bearrean, elizan aterako diogu. Neretzat ere alderago, gero lanera joateko. Berdin balio du illobian atera edo elizan atera. Gaur bixita bat egingo diogu Anitari, eta bigar goizean meza elizan.

Chacarita'ra iritxi dira. Anita gaixoa lurpean dagoen lekura xuxenean doaz. Elenak loreak ipiñi dizkio. Biak batean negarrez asi dira. Ezin sinetsi dute, ainbeste maite zuten neska gaixo ura an dagoenik. Martin asi da otoitzean euskeraz, eta Elenak ere, nola edo ala, Martiñek esaten dituenak esaten ditu. Gero, kanposantutik atera eta badoaz. Alako batean, Elenak esaten dio:

— Emendik aurrera ez daukagu onela ibiltzerik. Zu ezkonduko zera eta Kaxildarekin ibilli bearko duzu.

— Bai, Kaxildarekin eta Josetxorekin. Eta zuk, Elena, zeñekin ibilli bear duzu?

— Nere aizparekin; ni ez bainaiz lengoa.

— Zuk beti ori esaten duzu, bañan oraindik eror zindezke. Txirristada bat edozeñek egi ten du, eta zu ere arrisku aundian zaude. Gañera, lenago erorka ibillitakoak, beti ere aixago emango du pauso uts bat eta lenagoko tokira erori.

— Zuk, sekulan pauso txar bat eman ez bazenu bezela itzegiten duzu. Bañan lendabizi Euskalerrian, eta gero gerokoak.

— Bai; Euskalerrian pauso txar bat eman nuen.

— Bat bakarra eman zenuela? Ori ez dut sinisten. Gañera, emen ere gaizto xamarra izan zera. Biok gera pekatari, Martin.

— Bai; biok berdin gaude.

Bigaramonean, biak Anitaren animaren alde atera duten meza ura entzutera doaz. Jauna ar-tu dute, eta, meza ondoren, Elena bere etxera eta Martin Bartolori laguntzera.

Arratsaldean, Martin portura joan da. *An-boto-mendi* Dakar'etik Río Janeiro bitartean da-goela esan diote, eta lau egun barru Buenos Aires'era iritxiko dala. Laixter or ditu Marti-ñek Kaxilda eta Josetxo.

KAXILDA ETA JOSETXO

Martin, bere ezin egonarekin, or dabil ia egunero portu aldean barrena, *Anboto-mendi* noiz sartuko dan galdetzera. Bigar arratsaldeko laurak aldean sartuko dala esan diote. Etxera joan eta daneri jakin arazi diote. Baita Elenari ere. Danak joango dira Kaxilda eta Josetxori ongi-etorria egitera.

Martin bestetan baño goizago jeiki da. Ezin du lorik egin. Gezurra iruditzen zaio, an Euskalerrian bere erregaloarekin utzi zuen neska gaixo ura, orrenbeste denboraren buruan ikusi bear duela. Lotsa ematen dio Kaxildaren aurrean azaltzeak; bañan or daukate Josetxo, biak elkarrengana lotuko dituen lokarria.

Joxepantoni jeiki da eta esaten dio:

— Goiz esnatu zera gaur, Martin.

— Bai, ezin nuen lorik egin.

— Sinisten dizut; onelako egunetan kezka pixka bat ere izaten baita. Bañan danak igaroko dira. Egon lasai.

Bartolo ere jeiki da, eta, gosaldu ondoren, an dijoaz biak beren lanetara. Bartolok esaten dio:

— I: gaur goizetik egin bear dizkiagu lan guztiak: esnea banatu eta gañera marmitak bialdu. Arratsalderako ez diagu ezer ere utzi bear egiteko.

Lanak bukatu dituzte. Bazkaldu ondoren, prest daude portura joateko.

Elena etorri zaiote. Erakutsi diote ezkongai orientzat antolatu duten gela. Gero, danak portu aldera doaz.

Itxasontziaren sarrera lauretan ipiñita zegoen, bañan seirak izango omen dira etortzerako. Portutik alde egin dute eta *cafetería* batera joan dira. Gero, *parke* batean barrena bueltatxo bat eman dute.

Martin eta Elena, biak elkarrekin dira. Esan bear asko daukate. Badakite gaur azkeneko eguna dala, biak elkarrekin dabiltzana. Gorabera aundiak izan dituzte bien artean, eta uste gabeen maiteminduta daude. Elkar maite dute.

Jakintsu batek esan zuen: Maitasuna, geok nai dugulako artzen dugu; bañan utzi ez. Beste askori bezela, ori gertatzen zaiote Elena eta Martiñi ere.

Orduak aurrera doaz. Portura urbildu dira. Jende asko dago: batzuk, pamiliko edo eza-gunen batengana joanak; beste batzuk, *hotelaren* izena txapelan dutela, berekin eramateko nor arrapatuko, eta maletero.

Arturoren antzeko batzuk ere izaten dira. Itxasontzitik jeixten diran neska gazteak politik baldin badira eta pamilikorik gabe badatoz, beurek nai duten tokira eramaten saiatuko dira. Batzuek bakarrik etortzen dira, gero emen beuren pamiliko edo ezagunen etxeetara joateko. Bañan kontzientzirik gabeko pizti zikin oiek or daude, nor engañatuko.

Bat baño geiago izaten da oietan. Kartaristen modura, iru edo lau lagunek elkarrekin egingo dute lana. Bat aurretik Montevideo'ra joango da, eta itxasontzia artu eta bereala asiko da neska zurri. Gazte guztiakin itzegingo du, oiek mingaña leguna baitute, eta Buenos Aires bitartean bakarrik datozenak berexiko ditu. Esango diote:

— Nora edo zeñengana zoaz?

Eta neska gaixoak toki arrotzean daude, ez dute iñor ezagutzen, eta orrela mintzatzen darenekin konfiantza artzen dute. Geienetan, mundu gutxiko gazteak izaten baitira; asko, beren gurasoen ondotik iñoiz atera gabeak. Eta azeri zar oek badakite ori dana. Nora doazen esaten diotenean, esango dio:

— Nik pamily ori ezagutzen dut. Berarengana neuk eramango zaitut. Buenos Aires'ko portuan, lagun bat bere autoarekin zai izango dut eta elkarrekin joango gera.

Bai, elkarrekin joango dira; bañan ez berak nai duen tokira, eramaten dutenera baizik. Bazkari edo afari bat egingo dute elkarrekin, eta gero... neska gaixo oiek galdu egiten dira.

Beren gurasoak ez dute ezer jakiten: joan zala eta beraren berririk ez dutela. Argentina'n dagoen pamilikoak, berriz, etzala ara azaldu. Bakarrik doazen neska gaixo asko, orrela ezkutatzen dira.

Denborarekin, gaizto oien ondotik alde egi-ten dute. Bañan beren pamilietara azaltzeak lotsa ematen diote, eta aien bizimodu urrikalgarria ezkutuan igarotzen da.

Orregatik, erbestera bakarrik doan neska gaztea, arrisku izugarrian dago. Asko eta asko nazkagarri oien eskuetan erori diralako. Nazio guztietan debekatua eta zigortua dago *la trata de blancas*. Bañan len bazan, orain bada eta gero ere izango da.

Konseju bat emango nioteke, atzerrira doazen neska gazte guzietan: doazen tokira doazela, beti aurrera begiratu, artu duten bide ori iritxi arte, eta bazterretik zirrikaka datozen oiek ondotik uxatu. Oiek ez dira iñoren on-bearrean etortzen, beuren atsegingarri diralako baizik. Orregatik, zeuen etxetik bakarrik alde egin bear duzuten gazteak, burua eta begiak argi ibilli; eta bazterrera itz goxoekin datorrenari iges egin, nai duen tokira dijoala.

Anboto-mendi azaldu da. Or dator bazterre-
ra, beste itxasontzien tartean, tutua joaz. Aingura bota dute, eta kate lodiekin lotu ere bai. Gero, eskallerak jetxi dituzte, eta dana prest dago, or datozenak jetxi ditezen.

Martin eta besteak an daude begi larrie-

kin, Kaxilda eta Josetxo noiz ikusiko dituzten. Martiñek bere artean pentsatzen du:

— Kaxilda ikusi ez dudala, urte mordoxka bat bada. Nolakoa ote dago? Eta Josetxo? Bera sortu zalako alde egin nuen Euskalerritik, eta orain orrenbeste jende dagoen tokian eza-gutu bear. Au larritasuna!

Martiñen biotza saltoka dabil. Estuasun aundiak pasa bear ditu. Alako batean, or ikusten ditu Kaxilda eta Josetxo eskallerak bera. Urbildu diranean, jende artetik esaten dio:

— Kaxilda!

— Martin!

Bata besteari eldu diote eta negarrez asi dira. Kaxildak onela dio:

— Josetxo, au da zure aita.

Ori entzundakoan, Martiñi biotza erdibitu zaio. Josetxori eldu eta, musu maitekor batzuk emanaz, esaten dio:

— Ondo etorri al zerate, Josetxo?

— Bai, ondo etorri gera amatxo eta biok. Bañan zu zertarako etorri ziñan onen urruti, gu an bakarrik utzi eta?

Martiñek ez daki zer erantzun. Ixilik geratu da. Kaxildari begiratzen dio, eta ezagun du bizimodu latza egin duela eta nekepean egondako emakumea dala. Martiñek pentsatzen du:

— Nik alde egin nuenean, etzeukan onek arpegian zimurrik. Bañan orain, urte ale oietan zenbat zartu dan ikusirik, arrituta nago.

Danak or daude Kaxildaren puskak itxason-tzitik noiz jetxiko dituzten begira, alde egiteko.

Elenak, Josetxo bere kontura artu du. Asko gustatu zaio mutil motz ori. Kopetean ille arroak dauzka eta eskua pasatzen dio, bañan osterak illeak tente. Musu gorriak eta osasuna gañezka daukan itxura du. Danak berari begira daude.

Martiñek ere ondo begiratzen dio, eta bere artean onela dio:

— Kopeteko ille arro oiek nereak dituk.

Kaxildaren puskak noizbait ere azaldu dira. Bartoloren furgonetara eramán dituzte. Bera eta Joxepantoni antxe joan dira; eta besteak, tasis batean.

Etxera urbildu diranean, *restaurant* batean gelditu dira. Martiñek asko ezagutzen dituen adiskideak dira oiek. Zerbait artu ondoren, onelako ordurako danontzako afari on bat prest edukitzeko esaten diote Martiñek.

Irten dira eta etxe aldera doaz. Elena erlojeri batean begira gelditzen da eta esaten du:

— Goazen barrura.

Martiñek esaten dio:

— Zer egin bear duzu?

— Goazemazute barrena.

Sartu eta eskumuturreko erloju bat eskatu du. Bat berezi eta Josetxori ipiñi dio. Au txoratura dago bere ari begira. Gero, Martiñi eta Kaxildari esaten diote:

— Zuek zer nai duzute?

— Bañan txoratu egin al zera, Elena? Josetxori egin diozun erregaloarekin ondo dago. Ez duzu ezer geiago egin bear.

— Bai, Martin. Nik zueri ere zerbait eskeñi nai dizuet eta zer nai duzuten esan.

Martin eta Kaxilda ixilik daude. Bañan Elenak badaki zer bear duten. Urrezko kate bat eta medalla bat eskatzen ditu Kaxildarentzat, eta eraztun bat Martiñentzat. Eskerrak eman dizkiote eta etxera joan dira.

Kaxildari, beurentzat prest dagoen gela erakutsi diote. Josetxori ere esan diote nun lo egin bear duen. Dana ederki antolatuta daukate. Etxea txukun ipiñita dago. Emendik egun gutxira Martin eta Kaxilda ezkonduko dira, eta bizimodu berri bati asera emango diote. Martin langillea da eta danak ondo bizitzeko aukera daukate.

Afaltzeko garaia da. Danak *restaurant* aldera doaz. Elena, beti Josetxo eskutik duela. Txoratu egiten du mutiko orrek. Bera ere aurrekin maitekorra baita.

Afaldu dute. Orain teatro edo zine batera joan nai luteke. Bañan gazte oiekin ez daude iñorako eta etxera joan bear.

Urbillena Elenaren etxea dago. Sartu-atera bat egin dute. Daneri erakutsi diote, orain saldu berria duen *apartamento* ori. Kaxildak ondo begiratzen du bazterretara. Bere artean:

— Zer emakume ote da au, emen bakarrik bizitzeko? Etxea onela apainduta; muñeka aundiak alde guztietan, oe gañean eta nun-nai...

Zoko batean mutiko beltz bat dago. Josetxori gustatu zaio eta Elenak eman dio. Martiñek:

— Ez, Elena, ez. Ori ondo dago bertan.

— Ori eta gauza geiago ere emen geldituko dira. Nik ez ditut puska oek danak Bahía Blanca'ra eramango. Nere aizpak etxea beteta dauka. Nun sartuko nituzke? Oe bat edo beste ere emen utziko ditut. Nik naikoa dut nere aizparen etxean gela bat antolatzea. Gañontzeko puskek alferrik ditut. Emen geldituko dira zuentzako.

— Nik ordainduko dizkizut, Elena —esaten dio Martiñek.

— Ikusiko dugu.

Elena bakarrik utzi dute eta beste danak etxe aldera lotara doaz. Kaxilda eta Josetxo aspertuta daude. Orrenbeste egunean itxasontzian balantzaka lo egiñak, geldi-geldirik oean lasai lo egiteko gogoia daukate.

EZKONTZA

Bartolo eta Martin bestetan baño goizago jeiki dira. Lanak lenbailen bukatu nai dituzte, gero Kaxildari Buenos Aires aundi ori erakusteko.

Joxepantoni, Kaxilda eta Elena erosketak egitera joan dira, Kaxilda eta Josetxo apaintzeko. Bear diran gauza guztiak erosi dituzte. Korbata polit bat ere berexi dute Josetxorentzat. Lendabizi jantziko duena seguru aski. Gero, etxe aldera abiatu dira.

Joxepantonik danontzat bazkaria ipiñi bear du. Bartolo eta Martin lan danak egin ondoren etorri dira eta bazkaldu dute.

Arratsaldean, bazterrak ikustera doaz. Lendabizi, *Parque Zoológico*. Emen ia mota guztietako animalia eta egaztiak daude. Benetan ikusgarria da. Ere mu izugarriak ditu. Orduak bear dira, dana ondo ikusteko.

Josetxo ez da ixiltzen galdezka:

— Au zer da? Ori zer da?

Ainbeste gauza arrigarri ikusi ditu, Beko-errotatik atera ezkerroztik. Elenak, tentatzearen, galdetzen dio:

— Zer ordu da, Josetxo?

— Ez dakit. Bat gora eta bestea bera begira daude.

Martin eta Kaxildak bakarrik egon nai luteke. Kontu asko dauzkate bata besteari esan bearrak. Bañan beti badute nor edo nor ondoan. Ezin dira baztertu. Martiñek gauza bat pentsatzen du:

— Bigar apaizarengana joan bear dugu eta biok bakarrik joango gera.

Eta daneri esan diote. Beti aurrera doaz. Arratsalde guztian ibilli dira eta aspertu ere bai.

Urrengo arratsaldean, Martin eta Kaxilda eliz aldera abiatu dira, ezkontzako agiriak eta bear diran gauzak egitera. Urrengo egunean ezkonduko dira. Apaizak ordua ipiñi diote.

Elizatik atera ondoren, toki polit batean exeri dira eta Martiñek Kaxildari esaten dio:

— Baneukan gogoia biok bakarrik elkar-izketa bat egiteko. Orain arte bagenuen beti ondoan norbait, eta nik zurekin bakarrik egon nai.

— Bai, nik ere baneukan gogoia. Aizu, Martin: zein da Elena ori?

— Gure lagun bat.

— Zurea ala Joxepantonirena?

— Danona.

— Orrek zer egiten du?

— Orain ezer ez. Jan da edan eta denbora pasa ibilli.

— Eta lenago?

— Lenago, mingain txarrak diotenez, kaxkarin xamarra izan bear zuen.

— Zer esan nai duzu orrekin?

— Ofiziokoa zala ere entzun izan dugu; bañan orain damutu eta alde batera utziak dituela zikinkeriak, eta oso emakume ona dala. Ez daukat ezer ere geiago esan bear. Orrek daukan borondatea ikusi duzu; eta egin dizkigun erregaloak ere bai. Eta oraindik ere geiago emateko prest dago. Bere puska danak eramango ez dituela entzunda zaude, eta guretzat geratuko dirala. Nik zeozer ordainduko diot. Guk bear ditugun puska asko daude or. Zer nai duzu geiago, Kaxilda?

— Bai, ori dana ondo dago. Bañan zuri asko begiratzen dizula oartu naiz, eta zureganako maitasun pizarren bat ote daukan erre-zeloa daukat.

— Nai nuke orain zeloak artuko bazenitu! Orrenbeste urtean elkarrengandik aparte bizi izan gera, zu an eta ni emen. Nik, Elenarekin txoratuta egon banintz, ez nizun zuri deituko. Biak elkarrenganatuko giñan eta kito. Zuk erre-zelo txarra egin duzu, Kaxilda. Bañan nik egia esango dizut: Elena eta bien artean errespeto aundia izan dugu beti gauza oien gañean eta ez dugu pauso txarrik eman. Orain astirik ez daukagu; bañan noizbait esango dizut Elena nola ezagutu nuen eta Anita beste neska gaixo

baten ixtori luzea. Arrituta utzi nauzu, Kaxilda, ezkontzeko bezperan zuk neri gauza oek esatea. Elenak maite nauela! Bai, zuek ere maite zaituzten bezela. Bestela etzituen egingo egin dituen erregaloak. Persona bati etzaio begiratu bear lenago nolakoa izan dan, orain nolakoa dan baizik. Asko dira lenago biurriak eta gaiztoak izanak, eta gero zearo damutu eta iñor baño obeak diranak.

— Zu izango zera, Martin, oietako bat.

— Bai; ni ere oietako bat naiz.

— Esan ditudan gauza oiek barkatzen al dizkidazu?

— Bai, barkatzen dizkizut. Zuk neri oker aundiagoak barkatu zenizkidan, eta uskeri oiek ez dira aipatzekoak ere.

Urrengo eguna argitu du. Gaur ezkondu bear dute Kaxilda eta Martiñek. Bartolo eta biak goiz-goizetik ekin diote eguneroko lanari, eta amaika ta erdietarako elizan bear dute izan.

Joxepantoni eta Kaxilda ere goiz jeiki dira, beren gauzak antolatzeko. Josetxo lasai lo dago. Arek ez dauka buru-austerik eta kezkarik.

Elena ere goiz xamar joan zaiote. Berak antolatuko ditu danak. Apainketan asko dakiena baita; asko ikusia eta asko ikasia.

Lanak bukatu eta etxeratu dira Bartolo eta Martin. Ekin diote danak apainketari. Josetxo ere dotore dago bere eskumuturreko erloju eta korbatarekin. Au Elenak jantzi dio, eta ixpiluari begiratu-arazi ere bai. Martiñi ere berak ipiñi dio. Gutxitan eraman izan du eta oso tra-

ketsa da korbata ipintzen. Kaxildari ere azke-
neko ikuituak eman dizkio eta oso apain dago.

Eliz aldera abiatu dira. Martin oartu da Ka-
xilda pentsamentuan doala eta esaten dio:

— Kaxilda, zerbait gertatzen al zaizu?

— Ez, etzait ezer ere gertatzen. Lotsaki-
zuna daukat, orrenbeste aunditutako semeare-
kin ezkontzera etortzea.

— Emen ez gaitu iñork ezagutzen, Ka-
xilda, eta jendeari etzaio ajolik. Iñork ez digu
begiratuko ere.

— Emen ez; bañan an, Euskalerrian, mar-
mar ederrak ibilliko dituzte bazterretan.

— Lenago ere ibilliko zituzten. Bañan, ez-
kondu generala jakiten dutenean, ixilduko dira.

Orrela joan dira Kaxilda eta Martin eliz-bi-
dean. Sartu dira danak barrura. Elizan bakar
bat edo beste dago.

Apaiz bat etorri zaiote eta sakristira eraman
ditu. Gero, aldare nagusira abiatu dira. Bar-
tolo eta Joxepantoni dira aitautxi eta amautxi.
Elena eta Josetxo atzeko exerlekuetan gelditu
dira. Josetxok Elenari esaten dio:

— Goazen gu ere aurrera, Elena!

— Ez, Josetxo; guk emen egon bear dugu.

— Zer egin bear dute orain oiek or?

— Ezkondu egin bear dute aitatzok eta
amatxok.

— Zer da ori?

— Zu gatzetxoa zera oraindik, Josetxo. Ge-
roxeago ikasiko dituzu gauza oiek.

— Zertarako eramaten dituzte apaizak gona txuriak beltzen gañetik? Amatxok azpian eramaten ditu.

— Exeri zaite eta ixilik egon! Elizan ez da berriketan ari bear.

— Apaiza ari da, ba, berriketan.

— Bai, ori orren lana da.

— Orain zertarako ipiñi diote aitatzori eta amatxori bizkarrean trapu ori? Otza al daukate?

— Bai, otza daukate.

— Nik ez daukat, ba, otzik. Lasaitu zaidazu lepoko trapu au.

Jose txori iges egin gabe kontu egiten, naiko lanak izan ditu Elenak. Ez da berak nai ordurako bukatu ezkontza ori.

Elizatik irten eta orain erretrato edo argazkiak atera bear dituzte, batzuk Euskalerrira bialtzeko eta beste batzuk beurek gordetzeko.

Gero tasis bat artu eta Avellaneda aldera doaz bazkaltzera. Bazkaltzen ari diralarik, naiko algarak egin dituzte Jose txoren kontura. Elizako gorabera guztiak gogoan dauzka, eta banan-banan danak esaten ditu.

Bazkaldu ondoren atera dira eta Martiñek orrelako tokitan afaldu bear dutela esaten diote. Bartolok erantzuten dio:

— Motell, motell! Zer jan bear diagu, orrela bazkaldu eta gero?

— Afaria ipintzeko esanda zeuzkat eta derrigor joan bearra zeukagu.

— Beno, joango gaituk.

Elenak, berriz, gauean teatro batera joan bear dutela esan diote. Bañan Josetxorekin ez dakite zer egin. Au eramatea ez da komeni. Gañera, loak artuko luke. Joxepantonik erabaki du zer egin: danak etxera joan eta, lo artzen duenean, alde egin.

Afaltzera joan dira, eta afaldu ondoren etxera. Josetxo aspertuta dago, bereala lo artu du eta orduan danak alde egin dute.

Elenak, *variedades* edo orrelako toki batera eraman ditu. *Bailarina* batzuk arropuz urri xamar atera dira eta Kaxildak, egundaño orrelakorik ikusi gabea eta:

— Aitaren eta Semearen! Au ere ikusi bear genuen! Ori lotsagarrikeria! Dana agirian daukate!

Eta Elenak esaten dio:

— Ez, Kaxilda, ez. Dana tapatuta daukate, asi oñetatik eta leporaño. Oiek daukatena jantzi extu bat da, nolako gorputz egokiak eta lirañak dituzten jendeak ikusi dezan.

— Bai, bai! Gizonak begiratuko diote ondo, zein dan politena eta zein dan itxusiena. Orretarako berezko griña baitaukate.

— Bai eta guk ere, Kaxilda. Gizasemeak orrela aterako balira, guk ere ondo begiratuko genuke. Emakumeak ere baditugu, gizasemeak dituzten berezko griña oiek, batzuek geiago eta beste batzuek gutxiago. Geientsuenak gera pekatari.

— Bai, Elena, ala gera.

ELENARI AGUR

Martiñek eta Kaxildak pentsakizun aundiak dauzkate orain. Ez dakite zer egin. Bartolo eta biak oso ondo ari dira lanean. Bañan Martiñek Patagonia'ko bakardade aietara eraman nai lituzke Kaxilda eta Josetxo. Martiñek mendia maite du, eta Andres ganaduzale orrek egin dizkion eskeñiak txoratzen dute. Gañera, Josetxo, oraindik ezer ez dakien mutikoa, segituan *institutriz* batekin ikasten asiko litzake.

Andres Mendigain orren familia onela osatzen da: Andres, alarguna; bere alaba Luzia, bizi-alarguna; Luziaren alaba, Alizia, zortzi urte; Aurora, *institutriz*.

Kaxildak ere alde batera naiago luke Buenos Aires'tik alde egin. Emengo bizimodua etzazio asko gustatzen; naiago luke lasaixeago bizi. Gañera, Josetxo aunditzen doa eta emen ez luke gaiztakeria besterik ikasiko. An, berriz, segituan maixtra orrekin ikasten asiko litzake, iñora joan gabe, etxean bertan.

Kaxildak eta Martiñek erabakia artuta daukate: Patagonia'ra joango dira.

Martiñek Bartolori zer pentsamentu zituen lenago aipatu zion, eta onek naigabe aundia artu zuen. Martin langille ona eta azkarra da, eta bion artean nai bezela egiten dituzte lan guztiak.

Martiñek eskutitz bat bialdu dio Andres Mendigain orri, danak berarengana joateko konforme dirala esanaz eta alde aietara ea noiz abiatuko diran galdetuaz.

Bitartean, Bartolo eta biak beti bezela jarraitzen dute. Bartolok esaten dio:

— Patagonia alde orretan etsitzen ez baduk, etorri adi berriz ere onera. Iretzat ainbeste lan izango duk emen. Naigabe aundia ematen didak emendik alde egitearekin, bañan zer egingo diagu, ba? Nik orain beste bat bilatu bear neri laguntzeko.

Elena etxera joan zaiote, Bahía Blanca'ra badoala eta puska batzuk an geldituko dirala. Bartolok, bear dituen gauzak berak kamionetan estaziora eramango dizkiola esan dio. Danen artean jetxi dituzte eta kamionetan ipiñi.

Elenak, gañontzeko pusken bearrik ez duela esaten diote Martin eta Kaxildari, eta eramateko. Martiñek ordaindu nai dizkio, bañan Elenak ez dio ezer ere artu nai. Apartamentua erosi diona zai dagoela eta nora edo ara segituan eraman bear dirala.

Bartolok Martiñi esaten dio:

— Danak artu eta garajejan utziko dizkiagu, eta gero nai duken tokira eramango dituk.

Apartamento ori ustu dute eta danak Bartoloren etxera joan dira. Elenak gabean artuko du Bahía Blanca'ra, bere aizparengana, joateko trena. Buenos Aires aundi ori utziko du eta beste iri ttikixeago batera doa.

Martin, Kaxilda eta Josetxok estaziora lagundu diote. Elenak ezin utzi ditu. Martiñenganako maitasuna dauka. Gizon asko ezagutu izan ditu; bañan iñork ere etzuen beñere bere biotza ikuitu, eta orain bat-batean maiteminduta dago.

Estazioko erlojuari begiratzen dio eta orduak aurrera doaz. Laixter danak utzi eta bearbada ez ditu geiago sekulan ikusiko.

Josetxori eskutik eltzen dio. Ainbeste gustatzen zaio mutil motz ori. Etorri ezkeru, beti berak ibilli du. Kaxildari ere asko lagundu dio; erregalo onak egin ere bai. Elenak onela dio:

— Martin, nere zuzenbidea badaukazute, eta, Patagonia'ra joaten zeratenean, nitaz oroituz zaitezte eta eskutitz bat zeuen zuzenbidearekin bialdu.

Trena abiatzera doa. Elenari begietatik malakoak dijoazkio. Besarkadak eta muxuak ugari eman dizkiote daneri. Trenean sartu da. Gorde arteraño, pañuelo txuri batekin agurtzen ditu.

Martiñek bere emaztearen aurrean alegiñak egiten ditu, Elenaren azken agur orrek ajolik ez balio bezela. Bañan Kaxildak, oso saminduta geratu dala antzematen dio. Itz gutxi egiten du

eta trena gorde dan alde artara begiratzten du. Kaxildak esaten dio:

— Goazen, Martin. Zer egiten dugu emen?

— Bai, goazen.

Etxe aldera abiatu dira eta Kaxildak esaten dio:

— Badirudi saminduta geratu zerala, Martin, Elenak alde egin digulako.

— Bai, naigabe aundia artu dut. Guretzat lagun on bat izan da Elena.

— Guretzat edo zuretzat?

— Danontzat. Zuk ere eskerrak eman zenezazkioke berari. On besterik ez dizu egin, eta gañera erregalo asko.

— Bai, ori ala da. Bañan... zuen bion artean ez al zan beste zerbait geiago ere izango? Lenago alamoduzko emakumea zala, eta orain orren batetan damutu eta garbitasuneko bideak artu dituela. Ori mirari bat da, Martin.

— Bai, mirari bat da; eta mirari ori, il zan Anita gaixoari zor dio.

— Bai, ala izango da. Bañan biok elkarrenganako maitasun aundia daukazutela oartu naiz eta kezka sartu zait.

ANDRES MENDIGAIN

Andres Mendigain, Patagonia'ko ganaduzale ori, Buenos Aires'era etorri da eta Martiñi deitu dio, arratsaldean al badu *Laurak Bat* elkarte ortara joateko esanaz. Martin joan zaio, eta, elkar agurtu ondoren, onela dio:

— Presaka etorri bearra nuen eta aideplanoa artu dut. Denbora berean, zuekin itzegiteko egokiera ona da. Zer pentsatu duzute zuek, emazteak eta biok?

— Ba, guk berorrekin joateko erabakia artuta daukagu. Ni emen poliki ari naiz lanean, bañan iri aundi oetako bizimodua ez da nerretzat egiten. Beti presaka eta muturka, zer egiten dugun ez dakigula, korri aruntz eta onuntz. Nik bakardadea maite dut.

— Bakardadea maite baduzu, aukera ederra izango duzu an. Orain nik zure emaztea eta semea ezagutu nai nituzke.

— Bartoloren etxean daude.

— Gaur elkarrekin afalduko dugu. *Hotel Vasconia*'n nago. Zortzietatik aurrera joan zaitzte eta an izango nazute.

— Joango gera.

Martin etxera joan da. Andresekin izan duen elkar-izketa Kaxildari esan dio, eta afaltzera konbidatuak daudela.

Esandako orduetan an dira irurak. Mai-serbitzariari nun dan galdetu diote eta *reservado* batera eraman ditu. An zegoen gizon ori. Kaxildari eta Josetxori ongi-etorria egin diote, eta Patagonia'ko berriak ematen segituan asi da:

— Nik etzaituztet engañatu nai. Nik gauzak, diran bezela esango dizkizutet. Gu bizi geran toki aiek, bakardade izugarriak dira. Patagonia'k dauzkan erri-aldeak, itxas-ertzean daude. Portuak dira. Gañontzekoan, eunka kilometrotan, Los Andes aldera, ez dago erririk. Tarteka, *estancias*, *ganaderías*. Oek ere, bata bestearengandik oso urruti.

»*Estancia* oetan, ez dago ikullurik. Urte guztian ardiak, beiak eta zaldiak larrean ibiltzen dira, eta zenbaitetan negu gogorrak igarotzen dituzte.

»Orrela, ba, an zer bizimodu dagoen jakinaren gañean jartzen zaituztet.

»Bei bat edo besteri etxeko ainbat esne kendu eta berriz ere larrera. Etxeko esnea kentzen zaioten bei oei, pentsu pixka bat ematen zaiote eta berak etortzen dira etxera.

»Zure lana orixe izango litzake, Martin: bei bat edo bi jetzi; gero, zaldia artu eta eremu izu-

garri oietan barrena ibilli, ardiak eta beiak nola dabilizan ikusiaz.

»Josetxorentzat ere *petizo* edo zaldi ttiki batzuk baditut, eta, nai duenean, aitarekin joan liteke bazterrak ikustera.

»Zuretzat ere badut lana, Kaxilda. Zuk, otorduak ipintzen jakingo duzu.

— Bai, zeozer badakit.

— Ba, zuk morroieri otordua ipiñi. Naiko aragia eta gauza izango duzu. Baratze-gauzak ere emen ondo ematen du. Ez dago, ez karakolik, ez barerik eta ez xomorrerik. Ereiten dan azia edo aldatzen dan landarea, oso-osorik ikusiko duzu, ostorik zulatu gabe. Gañera, emengo lurrak oso xamurrak dira. Jaungoikoak bakarrik daki noiz; bañan noizbait ere lurralde oek itxaso izanak dira. Zokoetan ondar beltza dago, eta gañontzeko lurraldea ere dana ondarra eta lanerako xamurra. Alde ederra dago, Euskalerriko lur buztintsu aietan madarikatzen lanean ari edo emen ari.

»Alare, emengo mutillak ez dute baratze-punta bat ere izaten. Aragi utsarekin bizi dira. Onela esaten dute:

»— Baratze-gauza konejuentzat.

»Bein, baratzean atxurrean ari nintzan, eta auzoko gazte batek, etorri eta agurtu ondoren, onela esan zidan:

»— Zer galdu duk?

»— Nik ezer ere ez.

»— Lurra banatzen ari aiz eta zeozer galdu ote uen uste nian.

»Amorrazio ederra daukate atxurrerako!

Andresek onela jarraitzen du:

— Nik illean onenbeste ordainduko dizutet bioi. Gañera, lendabiziko egunetik, Aurorak erakusketak emango dizkio Josetxori. Oso maixtra ona da eta Josetxo bereala asiko da ikasten. Jan-edanean kezkarik ez duzute izango. Ori dana nere kontura doa. Orain, konforme zeraten ala ez esan bear didazute.

— Bai, konforme gera.

— Ola bada, gauzak antolatzen asi bear dugu. Itxasontzia noiz abiatuko dan ere, segituan portura deitu eta galdetuko dut.

Deitu du eta onelako egunetan aterako dala.

— Orain, gauza guztiak prestatu bear dituzute. Arropa lodi xamarra eramatea ere komeni zaizute. An batzutan otz aundiak egiten ditu eta. Ni abioian joango naiz, eta gero zuen billa autoarekin jetxiko naiz. Ibillaldi on bat izan dezazutela.

— Eskerrik asko.

Martin, Kaxilda eta Josetxo prest daude, Buenos Aires aundi ori bere soñu eta zalapartakin utzi eta Santa Cruz aldera joateko, ango bake eta ixiltasunean bizitzera.

Bartolok puska guztiak itxasontzira aurretik eramanean zituen. Orain danak portura doaz, azken agurra egitera. Saminduta daude. Bartolok eta Martiñek besarkada aundi bat eman diote elkarri, eta beste guztieri ere bai. Gero, Martin, Kaxilda eta Josetxo eskallera gora doaz.

PATAGONIA'RA

Itxasontzia Patagonia aldera abiatu da. Danak elkar agurtzen dute, bata bestearengandik gorde arteraño.

Martiñek, bera joan zan bezela dijoazen batzuk ikusten ditu, bazterrean zaintzalleekin, eta Kaxildari esaten dio:

— Aizu: ni ere orrela joan nintzan. Aposutu egingo nuke, oiek ere aruntz dijoazela. Al badut, oiekin itzegin eta an dauden nere lagun zarreri eskumuñak biali bear dizkiotet.

— Ixilik zaude orrelakorik esan gabe! Utzi zaiezu oiei bakean! Batzuek beñepein mutur ezur ederra daukate!

— Arpegiak ez du ezer esan nai. Itxusi bat, iñor baño obea izan diteke.

— Bai; toki ederrera doaz, onak izateko. Zuretzat danak onak dira. Presondegian egon ziñanean, an oso lagun onak utzi omen zenituen, batzuk karteristak eta beste batzuk seguru aski eskuak odolez zikindutakoak; bañan zuretzako danak onak. Gero, espetxetik

irten ziñanean, artu-emanak emagalduekin izan zenituen; aiek ere maitekorrak eta biotz onekoak. Eta bata bestearentzat errespeto aundia izan zenutela eta abar. Egia izatea baliteke. Gañera, beñere ez didazu esan, zuk botillarekin buruan kankakoa eman zenion arek zer egin zuen; ez bizi dan, ez zein zan eta ez zer ondorio izan zuen.

— Ni segituan artu ninduten eta presondegira. Gañontzekoan ez dakit ezer askorik. Bañan, il izan balitz, Martin an zegoen oraindik Ushuaia'n, bere lagunen bazterrean.

Kaxilda eta Martin, biak exerita, kontu kontari doaz. Josetxo or dabil aruntz eta onuntz beste mutiko batzuekin. Erderaz gutxi daki. Bañan nolabait ere adierazten dizkiote bere laguneri, berak nai dituen gauzak. Alako batean, etorri eta esaten du:

— Aitatxo, emen uretan eskalurik bai al da?

— Ez, Josetxo. Emen ez dago eskalurik. Emen arrai aundiak dira. Bearbada ikusiko dituzu galantak, beia baño aundiagoak.

— Aitatxo, ikusten badituzu, neri deitu.

Kaxildak eta Martiñek zer pentsatu aundiak daramazkite. Kaxildak galdetzen dio:

— Zer egin bear dugu guk bakardade oietan?

— Zer egingo dugu, ba? Besteak egiten dutena. Lana egin eta zintzo ibilli, ea diru pixka bat egiten dugun. Aukera onak eman dizkigu. Bañan pozik aundiena Josetxorekin artzen dut:

etxean daukan maixtra ori segituan erakusten asiko zaiola. Gañera, ez daukagu ezer ere ordaindu bear. Ori alderdi aundia da. Gaur gazteak eskolatzeak baditu bere kontuak: ikaste-txeko gastuak, joan-etorriak eta abar. Josetxo, berriz, etxean bertan, iñora joan gabe. Andresek diona: maixtrari berdin zaiola bati erakutsi edo biri batean.

— Bai, badaukat gogoia gizajo orrek zer-bait ikasi dezan. Orrenbeste aunditua eta oraindik ezer ez dakiena. Lotsa ere ematen dit. Nik ez nuen posible izan Beko-errota'tik iñora bialtzea.

— Ori badakit nik, Kaxilda. Bañan orain ea suerte pixka bat izaten dugun. Andresek esan zidanez, illeko soldata ikuitu gabe, azeri eta mendiko piztien larruak saldu eta jazteko aña aterako dut. Zu ere irabaztera zoaz, Kaxilda. Zenbat ordainduko dizun esan zizun. Etxea ere ez dugu ordaindu bear. Buenos Aires'en gelditu bagiña, izango ziran ixtilluak etxe-bizitza bat arkitzeko eta gero ura jazteko. Bartolori eta Joxepantoniri asko zor diotegu, guri egin dizkiguten mesedeakgatik. Bañan an ezin gindezken geiago egon.

— Aizu, Martin: Elenaren etxe-bizitza ura zan gureztat polita.

— Bai, polita zan, bañan asko balio zuen. Eta guk nundik atera bear genuen diru ori?

— Nundik eta nola zeukan Elenak orrelako *apartmentua*? Ofizio orrek orrenbesteko irabaziak al ditu?

— Nik ez dakit zenbateko irabaziak eta galerak dituen. Ori ez diot sekula galdetu. Bere bizimoduan geitxo sartzea izango zan. Nik, esaten zituenak entzuten nizkion; bañan galderarik ez. Ez naiz beñere jakin-zale izan. Nere buruarekin naiko lanak izan ditut nik, besteren egitekoetan sartu gabe.

— Bai; bañan nik ikusi dudana da, zuen bion artean maitasun aundia dagoela. Orregatik zan Elena ain esku-zabala gurekin. Gañera, aren azken agurra etzait beñere aaztuko. Beraren begietatik ixuri ziran malko larri aiek, etziran neregatik ixuri. Zuregatik atera ziran begi aundi aietatik. Alferrik da, Martin. Maitasuna ezin diteke beti gordean eduki, tarteka agertu egiten baita. Gogoan daukat zu ere nola gelditu ziñan, trenaren atzeko argi gorri aieri begira, gorde eta gero ere.

— Ez al duzu geiago esan bear? Lenago ere aski aipatu dituzu oiek danak, eta oraindik geroago ere aipatuko dituzu.

Emakumeak, eztabaida bat danean, alde egiten dute; bueltatxo bat eman, berriz ere lenagoko lokarria artu eta korapillo batzuk geiago egin, askatzen gero eta zallago izan dedin. Ori, geienak berezkoa dute.

Itxasontzia aurrera doa. Portu batzuk igaro dituzte, bañan ez dira iñun ere jetxi. Denbora gutxi daukate ibiltzeko eta naiago dute bertan geratu.

Itxasontzian pailazo batzuk dijoaz. Xelebrieriak egiten asi dira. Gazteria pozez dago, eta

oien artean Josetxo ere or dabil inguruan. Onek ez dauka bere aitak eta amak etorkizunari begira daukaten kezkarik, eta algara ederrak egiten ditu.

— Aitatxo, zuk anka aundia duzula? Oiek aundiagoa dute.

— Ez, Josetxo. Ez daukate aundiagoa. Botak dauzkate aundiak, bañan ankak edozeñek bezelakoak.

— Eta sudur-mutur gorri aundi ori?

— Ori ez da beurena. Apropos jartzen dute, jendeak parra egitearren.

Pailazoak beren saioa bukatu eta aldatzera doaz.

Kaxildari luze egiten zaio ibillaldi au eta Martiñi esaten dio:

— Ez al dugu Santa Cruz portu ortara irixi bear?

— Bai; laixter iritxiko gera. Itxaso ona dago eta bigar goizerako or nunbait ibilliko gera. Ikusten al dituzute orrako oiek?

— Zer dira oiek, aitatxo?

— Oiek? *Lobos de mar* edo *leones marinos*. Emendik ematen duten baño aundiagoak dira. Orain arrantzan dabilta. Danak batean sartzen dira urpera, eta or inguruan diran arraiak, larri ibilli bearra daukate, urpean oso pizkorrak baitira. Naikoa jaten dutenean, itxas-bazterrera joaten dira, eta ondarrean edo arri gañean lo lasai egiten dute. Patagonia'n zear oietako asko dago.

Martiñek Kaxilda eta Josetxori esaten diote:

— Gaur azkeneko gaua dugu itxasontzian. Bigar Andresen etxean lo egingo dugu. Gure billa autoarekin etorriko da. Bigar gauerako *Estancia San Jose*'n izango gera.

Kaxilda eta Martin, beren ezin egonarekin, besteetan baño goizago jeiki dira. Egunsentia da. Santa Cruz portuko argi batzuk oraindik ikusten dira. Iparraizea dabil, bañan epela. Ori, Argentina *ecuador*'etik ego aldera dagoelako da. Egoaizea da emen otza, Antartiko'tik edo *Polo Sur*'etik baitator.

Emen, itxas-ertzeko urak oso otzak dira neguan. Bañan tarteka Afrika aldetik ur epe-lak datoz, eta bañu bat edo beste artzea atse-gingarri izaten da.

Ur oetan arrai-mota asko dago. Bañan daretan gozoena *pejerrey* deitzen diotena izango da noski.

Itxasontzia Santa Cruz portuan sartzera doa. Geratu da eta aingura bota dute. Eskallarak jetxi ere bai. Jende asko dago, batzuk igotzeko zai eta beste batzuk jeixten diranen zai, pamiliko edo adiskideak.

Kaxilda, Martin eta Josetxo jetxi dira. Jendeartetik Andresek deitzen du:

— Martin!

Elkarrenganatu dira eta, agurtu ondoren, Andresek esaten diote:

— Nun dituzute puskak?

— Orain jetxiko dituzte.

Andresek onela dio:

— Nik autoa aparte xamar daukat, emen jendeari oztoporik ez egiteagatik. Bañan, pixka bat bakantzen diranean, onera ekarriko dut.

Jetxi dituzte puskak. Mordoxka batean ipiñi ere bai. Andres or dator auto aundi eder batekin eta danak begiratzten diote. Kaxilda eta Martin, olako *gurdian* joan bear dutela eta pozik daude. Andresek esaten diote:

— Orain *hotelera* joan bear dugu. Nik bart gaua an pasa dut. Beldur bainintzan, gaur goizean etxetik atera eta itxasontzia eldu ordurako ez etortzeko. Emen lo eginda, berriz, lasai. Goizean deitu dut eta esan didaten orduarekin ez duzute oker aundirik ibilli. Goazen, zerbait artu bear dugu. Gure etxea emendik oso urruti da. *Boliche* edo taberna bat bidean bada. Bañan, emen ondo jan ezkerro, garai ederrean afaltzeko etxean gera.

Hotelera doaz, mai batean ipiñi eta ondo serbituak izan dira. Andresek ezaguera aundiak ditu bertakoekin, eta nagusiari esan dio, emendik aurrera adiskide berriak dituela Martin, Kaxilda eta Josetxo, eta noiz-beinka errira jetxiko dirala, egun bat edo beste igarotzera.

Nagusiak eskerrak ematen dizkiote daneri; mendi-alde eta bakardade oietan oitu ditezela opa diote, eta, zerbaitez beartzen badira, bertan daukatela beren etxea.

Txutxeri batzuk artu dituzte eramateko Kaxilda eta Martiñek. Andresek, berriz, lata batzuk gasolina; emen *nafta* esaten zaio.

Lata bakoitzak emezortzi bat litro dauzka, eta orrelako batzuk artu bearra dago emen. Erritik atera ezkerro, ez dago surtidore edo orrelakorik; eta geienak emen ibiltzen dituzten autoak, ogei ta amar zalditik gorakoak izaten dira. Lurra ondartsua da eta kamiorik ez dago; auto indartsuak bear dira eta gasolina barra-barra erretzen dute.

ESTANCIA SAN JOSE

Danak prest daude erria utzi eta *Estancia San Jose* aldera joateko. Egualdi ederra dago eta Andresek autoari estalpea jetxi dio, bazterrak obeto ikusteko. Kaxildak eta Martiñek, autora igotakoan, egiten dute:

— Aitaren eta Semearen...

Josetxok, berriz, esaten du:

— Aitaren eta Semearen eta Espiritu Santuaren izenean, amen.

Andresi txokatu zaio eta parra egiten du:

— Otoitzean bai al daki?

— Badaki bai. Gañontzekoan ez diogu ezer erakutsi, bañan ori bai.

— Gañontzekoak ere ikasiko ditu, ba. Ez du bazterrean maixtra txarra izango.

Andresek autoa martxan ipiñi du eta abiatu dira gora, etxe aldera. Erri inguruan etxe banaka batzuk; gero ezer ere ez. Ezker-eskubi, ardiak eta zaldiak. Noiz-beinka, zaldiz dabilleen bat. Kaxildak eta Martiñek esaten diote:

— Emen etxerik ez al dago?

— Bai, badira; bañan elkarrengandik oso urruti. Emen eremu izugarriak baitira. *Rancho* edo *puesto* deitzen diote, eta oietako batean askotan gizon bakarra dago. Beste batzutan, berriz, familiak bizi dira. Bañan beti ere, *puesto* batetik bestera kilometro asko. Ortxe bizi dira oiek, batzutan astebete edo geiago iñor ikusi gabe eta iñorekin itzik egin gabe. Artzaiak orrela bizi dira; emen *ovejeros* deitzen diote. Ardiak biltzeko iru edo lau zakur izaten dituzte. Beste zakur pare bat, basakatu edo mendiko piztien arrastorako. Toki batzutan leoiak ere badira; emen *puma* deitzen diote. Oietarako ere zakur erakutsiak dauzkate.

Boliche edo taberna batera iritxi eta zerbeza bat edo zeozer artzera jetxi dira. Bolitxe inguruan zaldi batzuk lotuta daude. Andres inguratu danean, belarriak eta burua tente jarri dituzte, izuak baitira, eta *palenque* edo lurrean sartuta dagoen egur lodi baten inguruan bueltaka asi dira. Andresek Martiñi esaten dio:

— Emengo zaldiak nolakoak diran ikusten al duzu? Oek beren itzalarekin ere izutzen dira. Bañan oso pizkorrak eta odol bizikoak dituzu. Arrituta geratuko zera, oietako batekin egun batean noraño joan liteken. Nekatzen ez diran oietakoak dira.

Martiñek:

— Nik balioko al dut oien gañean ibiltzeko?

— Zergatik ez duzu, ba, balioko? Nik ere,

Euskalerritik etorri nintzanean, gauza bera pentsatu nuen. Bañan denborarekin oitu nintzan, eta zaldiz ondo ikasi ere bai.

Biak izketan ari dirala, bolitxetik bi gautxo atera dira. Oek, naiz zaldiz naiz ganadu-lanetan, oso iaioak dira. Bakoitzak bere zaldia askatu du, eta, anka istriboan ipiñi orduko, bat saltoka eta bestea korrika asi dira. Bañan etzaio-te ajolik. Andresek Martiñi esaten dio:

— Oiek *redomones* dituzu. Orain ezitzen ari diran zaldiak esan nai du. Begira ezazu dagoeneko noraño joan diran. Gautxo oiek *domadores* dituzu; zaldi-ezitzalleak.

Berriz ere, joan baño lenago, bolitxean beste zerbeza pixka bat edatera sartu dira. Josetxori karamelo batzuk erosi dizkio Andresek, eta beste batzuk etxeko Aliziarentzat artu ditu.

— Goazemazute —esaten diote Andresek daneri—. Oraingoan ea etxeraño joaten geran.

Abiatu dira. Bide legorra dago eta autoa aixa doa. Bi aldeetan, ardiak, *guanaco* eta *avestruz* batzuk ikusten dituzte. Josetxoren begiak, egazti aundi aiek autoaren aurrean korrika ikusita.

— Zer dira oiek?

— Oiei *avestruz* deitzen diote. Egan ez dira joaten, pisu aundia baitaukate. Bañan korrikalariak dira; salto bakoitzean bi metro eta geiago, eta orduko irurogei ta amar kilometro, gutxi gora-bera.

Erbiak ere ikusten dituzte. Eperrak ere bai. Gañera, beste mota askotako egaztiak.

Martin gaztetan eizean ibiltzen baitzan, bazterretara begira txoratuta doa. Andresek esaten dio:

— Emen, nai duzun aña eiza egingo duzu. Nik *mauser* bat daukat eiza larriarentzat, eta eskopeta egaztientzat. Neroni oso gutxitan ibiltzen naiz; eta, ibilli nai duzunean, or izango dituzu.

»Zuk lendabizi zaldiz ikasi bear duzu. Ori garrantzirik aundienetakoa da. Emen ez da iñor ere oñez ibiltzen. Bai eta Kaxildak eta Josetxok ere; ikasi bear dute. Nik zaldi asko daukat, eta oien artean badira ibiltzeko oso atsegiñak eta konfiantza guztikoak. Nere mutillak zuentzako aukerakoak berexiko dituzte.

»Mutil oiek, gaiztoak eta biurriak ibiltzen dituzte. Zenbat eta gaiztoago, ura eta naiago. Geienez, gaiztoak pizkorrenak eta gogorrenak dira; nekatzen ez diranak. Oietakoak nai dituzte. Gazteak eta sasoikoak baitira, etzaiote ajolik zaldiak nai duen salto eta jira-bira egitea; *corcovear* esaten zaio emen.

»Askotan ikusiko dituzute, zaldia saltoka dabillenean, gañetik oiur galantak egiten eta *rebenque* batekin. Au *látigo* bat bezelakoa da; bañan uala zabalarekin eta zurezko esku-lekua-rekin, eta loditik meiarra. Estuasun batean, zaldia arrisku aundiko toki batera badoa, buruan jo eta lurrera botatzeko izaten da tresna ori.

Andres eta Martin berrikeretan doazelarik, aren etxe aldera urbildu dira. Ibillaldi luze

orrekin, Kaxilda eta Josetxo aspertuta datoz. Bañan Andresek laixter an dirala esaten diote; bere lurretan sartzeko ataka oraintxe bistan dutela, eta estanzia mendi ttiki aren txokoan dala.

Andresen mugetara iritxi dira. Martin ataka edo langa idekitzera jetxi da. Berealaxe an dira etxe ondoan. Zakur mordo bat zaunkaka atera da, eta Martiñek esan ere bai:

— Zertarako dituzute orrenbeste zakur?

— Oiek danak ardiak biltzeko bear ditugu. Oiek ez bagenitu, ez legoke emen ezer egite-rik.

Etxe aurrean gelditu dira. Or datoz Luzia, Andresen alaba, bizi-alarguna; Alizia, onen alaba, zortzi urtekoa; eta onen maixtra, Aurora. Danak elkar agurtu ondoren, barrura joan dira.

Martiñek eta Kaxildak bazterretara begiratzten dute. Etxe txukuna eta polita dala esan bearra dago.

Jardunalditxo bat egin dute, eta, afaltzera datozenean, bere mutillak ezagutuko dituztela esaten diote Andresek; goiko etxe txiki artan bizi dirala; bañan otorduetan onera etortzen dirala.

— Beste mutil bat badaukat Los Andes'ko egalean, rantxo edo puesto batean bakar-bakarrik. Arek, otorduak eta gañerakoak berak egin bear izaten ditu. Ara eta onera ibiltzeko urrutu dago eta zerbait bear duenean etortzen da.

Martiñek:

— Zer egiten du mutil orrek an?

— Orrek, noiz-beinka zaldia artu eta *alambraaa* nola dagoen ikusi. Tarteka, mendiko bei edo beor izuak alanbre bat edo beste puskatzea gertatzen da eta alanbre autsi oiek konpondu egin bear ditu. Bestela, ardiak, alde batekoak eta bestekoak, naastu egiten dira. Orregatik, urtean bein edo bitan, bi mugetako nagusieri deitzen zaiote, ardiak bildutakoan ba-koitzak bereak bereixteko.

»Orixe da *puestero* oien lana: alanbre-mutur bat artu, lazoa bezela bildu, zaldian zintzilik ipiñi eta alanbrada dana nola dagoen ikusi. *Winchester* bat ere eramaten dute, *guanaco* edo *avestruz* oieri tiratzeko.

»Beste batzutan guraizeak eramaten dituzte. Ardi batzuk *ramboullais* arrazakoak baitira. Oek zimurrez beteak izaten dira, begiak illearekin tapatzen zaizkate, eta ezer ikusten ez dute la gelditzen dira. Zaldiz dijoan arek, bereala antzemango dio, ondo ikusten ez duen ura zein dan. Emen ardiak izuak dituzu; urte guzian mendian dira eta norbait ikusitakoan iges egiten dute. Bañan ondo ikusten ez duen arek, bazter guztiak aurrean daramazki. Orduan, zaldi gañetik jetxi, bi begietako illeak moztu eta bere lagunak bereala billatuko ditu. Eremu izugarri auetan, batzuk galdu ere egiten dira, bear dan denboran ikusi ez diralako.

»Gañontzekoan, *puestero* oiek lan aundirik ez daukate. Goizean nai duten orduan jeiki eta gosaldtu. Naiko aragia badute, berak nai dituzten zikiro eta ardiak iltzen dituzte eta. Olluak

ere badituzte; bañan oekin kontuz ibilli bear, azeriak lapurtzen baitizkiote.

»Emen azeri asko da. Or dagoen mutil orrek asko arrapatzen ditu, eta oien larruekin xox batzuk ateratzen ditu.

»Gañera, eskopeta ere badu, erbia, eperra edo beste mota askotako egaztiren bat edo beste jan nai duenean. Emen ez dauka eizera urrutira joan bearrik. Batzutan, goizean jeikitzen danean, etxe ondoan dabiltzan eperrak, eta erbi bat edo beste ere bai, etxetik bertatik iltzen ditu.

»Naiko denbora dauka eta berak jartzen ditu bere otorduak. Onera bi zaldirekin etortzen da; bera baten gañean eta bestea sokatik ekartzen du. Oni *el carguero* esaten diote, bear diran gauzak eramaten dituelako: *hierba mate*, azukrea, iriña, arroza eta abar.

»Puestero oiek ez dira, beti bakarrik izaten. Negu partean beñepein, lau edo bost lagun arri-matuko zaizkio. Emen *tumberos* esaten diote. Geienak bi zaldi ekartzen dituzte. Puestoaren aurreraño etorri eta zaldi gañetik onela esango diote an dagoenari:

»— *Buenos días. ¿Me da Vd. su permiso?*

»— *Bájese, amigo; desensille y eche los caballos a ese potrero.*

»Au, zaldientzako alanbrez itxitako soro bat da. Gero puesteroak esango dio:

»— *Pase a tomar mate.*

»Eta biak edari ori artzen asten dira. Lendabizikoan ez da oso gustagarria. Bañan gero-

ra, oitutakoan, osasunerako oso ona dala esaten dute.

»Urrena, puestoetan gelditzen diran oiek, egun pare bat edo geiagoko baimena eskatzen dute, arropa garbitzeko eta abar. Gero, eskerak eman ondoren, alde egiten dute. Ez baitzaio emen iñori xentimorik ere kobratzen. Etxeak bata bestearengandik oso urruti daudelako, etortzen diran guztiak jan-edana debalde daukate. Orretzaz baliatzen dira *tumbero* edo oiek, lanerako gogorik ez daukatenak, besteren kontura bizitzeko.

»Puesteroak ere daneri ondo egin bearra dauka. Bakardadean bizi da, eta, txarrean asi ezkeru, zernai egingo lioteke, eta ez luke iñork ezer jakingo, ez nork egin zion eta ez nora izkutatu zan.

BIZIMODU BERRIA

Martin, Kaxilda eta Josetxo zaldiz ikastera doaz. Morroi batek zaldiak ekarri ditu. Andresek morroieri zein eta zein lotu bear diran esaten diote:

— *El alazán para Martín, el zaino para Casilda y el petizo pangaré para Josetxo.*

Danak lotu dituzte. Morroiak daneri banan-banan igotzen lagundu diote. Bi morroiak ere, poliki-poliki, beurekin pausoan dijoaz.

Morroiak ere zaldi mantxoak artu dituzte. Biurriak artu ezkerro, ezin poliki joan. Saltoka asiko dira edo alde batera edo bestera ezin egona izango dute. Eta zaldi mantxoeri ere, lagunak orrela ikusi ezkerro, ezin egona egiten zaiote. Puska batean pausoan ibilli ondoren, morroiak esaten diote:

— Orain trote pixka bat egin bear dugu. Bañan zaldiari riendak ez utzi lasai. Estu xamar eraman; bestela zaldiak galopean aterako dira eta.

Danak oso ederki doaz. Martiñek onela dio:

— Alde ederra dago, Buenos Aires'ko kale aundi aietan beldurrak eta kirats artean ibilli, edo emen lasai eta usai gozoko belar artean.

— Bai, ala da —dio Kaxildak—; eta nik ere, zaldiz ikasten dudanean, noizik eta bein bueltatxo bat eman bear dut zuekin.

Martiñek esaten dio:

— Bañan zuk, Kaxilda, etxean izango dituzu lanak.

— Bai, bañan nik danak garaiz egingo ditut eta tarteka izango dut denbora, zuekin pixka bat ibiltzeko.

— Bai, izango duzu noski. Auzoko emakumeekin maxiatzen egonda beñepein, etzaizu el-tzea erreko. Auzoa *arreglatzen* aritzen diran emakume oiek, onelako tokietara ekarriko nituzke nik.

— Nik, berriz, taberna zulotik ateratzen ez diran gizon oiek ekarriko nituzke; ardoa eta jokia eta *kaxuelitak* dirala, kanpoan uso eta etxean otso diran oiek.

— Aizu, Kaxilda: ni ez naiz beñere orrelakoa izan. Ala ere, enbido ori neretzat izanda, Bartolo eta biok *Laurak Bat* elkarte ortara, lagun artean musean arratsaldea igarotzera, joaten giñalako.

— Ez, ez dut zuregatik esan. Ez nuen uste orren irudikorra ziñanik. Emendik aurrera kontuz ibilli bearko dut zurekin, *brinkoso* xamarrara zera eta.

— Bai; zozoak beleari ipur beltz.

Jose txo, bere zaldi ttiki orrekin, pozez txo-
ratzen dabil. Bi morroiren erdian doa eta be-
reala ikasiko du zaldiz. Maisu onak dauzka baz-
terrean. Erderaz ere segituan ikasiko du.

Lendabiziko egunerako ibillaldi polita egin
dute. Orain etxe aldera ibai koxkor baten baz-
terretik doaz eta morroiak esaten diote:

— Emen badira arraiak ere. Arrantzan gus-
tatzen bazaizute, oso errex arrapatuko dituzu-
te. Guk ez diogu arraiari kasorik egiten. Gu
emengo semeak gera eta gaztetatik aragia ja-
ten oituta gaude, eta gañontzeko jan-gauzai ez
diotegu ixtimaziorik ematen.

Martiñek:

— Nik, denborarik badut beintzat, saiatu
bear dut, ba, arrantzan. Jose txo eta biok eto-
rriko gera.

Morroiak:

— Naiko denbora izango duzu. Ardiak, ur-
tean lau edo bost aldiz biltzen dira. Batean,
illea moztetakoan; bañan, ortarako, beste baz-
tzu beuren makinekin eta mutillekin etortzen
dira, eta lana beren kontu egiten dute. Baita ere
biltzen dira, arkumeak zikiratu eta nagusiaren
señaleak ipintzeko. Beste bi edo iru aldiz ere
bildu bear izaten dira. Emen ardiari, *sarna* dei-
tzen dioten gaitz edo min txar bat sortzen zaio,
eta oso kutsakorra da. Illea galdu eta larrua
ere artezitu eta zakartu egiten zaio. Orregatik,
estanzia danetan badira toki aproposak; *bañera*
luze batzuk. Ardiak ara bota eta alde batetik

besteraño igeri joaten dira. Ondo busti ditzeten, burua ere barrura sartzen zaiote. Gero, urik aundienak bota arte, sekatzan egoten dira; eta botatzen duten ur ori, *antisárnico*, berriz ere aska luze ortara joaten da. Botika ori oso garestia da eta ez dago alperrik galtzerik.

Zaldiz lendabiziko ibillaldia egin dute eta orain bakoitza bere lanetara.

Martin baratzerara joan da. Emengo lur xamurrekin arrituta dago. Lur zakarretan oitua, jostatzen ari dala iruditzen zaio. Andresek, etorri eta esan dio:

— Baratze au, ardirik, erbirik edo orrelakorik sartu ez dedin, itxita dago. Bañan emen iñoiz jotzen duen aizeak, kalte aundia egiten dio. Au zoko xamarrean dago; bañan Los Andes alde ortatik datorren aizea, ez da atsegiña. Otza eta indartsua bai. Orregatik, baratze inguru guztian pareta bat bezela egitea nai nuke; emen *quincho* esaten zaio. *Mata negra* deitzen zaion zartakarekin eta alanbreakin egin liteke. Posteak sartu eta bi alanbreren erdia *mata negra* oiekin bete. Mutillak lagunduko dizute; eta, danon artean, batzuek ebaki eta besteak zaldi eta karroakin ekarri. Ez daukazute urrutira joan bearrik; emen nun-nai bada orrelakoa. Ea, ba, danen artean moldatzen zeraten. Lau mutil bazerate eta, batere larritasunik gabe, lasai egin dezakezute.

Kaxilda eta Lutxi, sukaldean otorduak jartzan eta etxeko lanak egiten jarduten dira, bata besteari beren gertaerak esanaz.

Jose txo eta Alixi, Aurorarekin ikasketan. Gaur lendabiziko aldia, Jose txo maixtra baten aurrean dagoela. Alixik ez dauka urteetan alde aundirik, bañan ikasketan bai. Ura ixtudioetan aurrera doa, eta Jose txo gizajoa orain astera, orrenbeste kozkortu eta gero.

Maietik noiznai altxatzen da, eta leiotik baratzera aitari begiratzen dio. Aurorak esaten dio:

— Ez da maietik altxatu bear, emengo lanak bukatu arte. Laixter utziko zaituztet, bañan oraindik nik esanak egin bear dituzute.

Zaldi-irrintzi bat entzun du Jose txok eta badoa berriz ere leiora.

— Etorri zaite onera, Jose txo. Zertarako joan zera orain ere leiora?

— Zein datorren ikustera.

— Ez, ba, geiago joan. Bestela emen egon bear ko duzu egun guztian.

Kaxilda ere etorri da, eta Aurorari galde-tu dio:

— Nola dabil gure mutiko ori?

Au maiari lotu bear ko dugu. Mintzio bat entzun orduko, leiora itzuli egiten dit.

— Jose txo, maixtrak esan arte geldirik egon bear da.

Noizbait ere Aurorak esaten diote:

— Oraingo z naikoa dugu. Arratsaldean berriz.

An dijoa Jose txo korrika aitarengana. Onek esaten dio:

— Naikoa ikasi al duk, Jose txo?

— Ez; berriz ere arratsaldean joateko esan du. Naikoa noiz ikasten da?

— Beñere ez, Josetxo. Persona bat, bizidan bitartean, beti ikasten ari da.

— Orduan lantegi ederra artu dut nik, lendarbiziko egunean aspertu egin naiz eta.

— Oituko aiz, Josetxo. Ik, Aurorak esaten dituenak zintzo egin bear dituk. Gero ere naiko denbora badaukak, egun guztian jostatzeko eta gurekin ibiltzeko.

Bazkaldu dute eta atarian or dabiltz. Zakurrak zaunkaka asi dira. Auto bat dator. Bertaraño etorri da. Gauzak saltzen ibiltzen diran oietakoak dira. Emen *mercachifles* esaten diote.

Andresek ikusi ditu eta Martin eta Kaxildari oieri ezer ere ez erosteko esan ere bai, bazterrak engañatzen ibiltzen dirala eta. Arropa eta txutxeri batzuk artu eta mendi aldera, eta kalean baño askoz garestiago saldu.

— Gañera, azeri-larruak eta gañontzeko mendiko pizti guztienak erosten dituzte. Bañan danak kalean baño gutxiago pagatu. Ikusi egin bear da, oek indio artera joan eta zer salduerosketak egiten dituzten. Indio gazteak tarteka kalera jeixten dira; bañan zarrak oso gutxitan edo beñere ez. Orregatik, saltzalle eta erostun oek nai duten guztia egiten dute. Indioak ez daukate oiek ainbat malizi eta maltzurkeri. Gizajo batzuk dira, eta nai duten bezela engañatzen dituzte, piztien larruak nai duten prezioan pagatuaz. Emakumeentzat, berriz, kolore askotako txutxeriak, leporako kollare eta

eskumuturreko *pulsera* eta oietakoak, bearbada kristal utsa, bañan indieri oiek gustatzen eta pizti-larruen truk ematen dizkiote, irabazi aundiak egiñaz. Oiek ez dute beren burua galduko.

Zerbait bear dutenean, berak erritik ekarriko diotela esaten diote Andresek. Ondoren, Martiñi onela galdetzen dio:

— Zuk errebolberik bai al duzu?

— Ez, ez dut. Zertarako nai duk nik errebolbera?

— Aizu, Martin: emen ez duzu armarik gabe iñor ikusiko. Gañera, *cuchillo* galantak gerrian. Nik ere, etxetik naiz mendira naiz kale aldera ateratzen naizenean, beti nerekin eramaten dut. Zer gertatu liteken iñork ez daki. Mota askotako personak dabilta emen: onak eta gaiztoak, danetik; eta, bakardade izugarriak baitira, arma eraman bear, bakoitzak bere burua zaintzeko. Bolitxe edo taberna oietan ere, gautxoak beren errebolberakin ikusiko dituzu; eta, batzutan, ezer gutxi aski dute elkarri tiroka ekiteko. Orregatik, Martin, lendabizi kalera joaten naizenean, errebolber bat ekarriko dizut, eta ez beldurrik izan: emengo poliziak ez dizute ezer esango, armakin ikusi arren.

Josetxok, elkar izketa au entzun eta onela dio:

— Aitatxo, zer ekarri bear dizu?

— Errebolber bat.

— Esan neretzat ere beste bat ekartzeko.

— Ik badituk aurreragoko lanak, Josetxo. Oraindik gaztea aiz; eta, gañera, lendabizi, Au-

rorak esaten dituen guztiak txintxo-txintxo ikasi bear dituk, eta ez maietik alde egin, berari baimena eskatu gabe. Bestela aserratu egingo duk eta ez dik ezer ere erakutsiko.

— Ez dut geiago iges egingo.

Bazkal ondoan, Aurorak berriz ikasketara deitu ditu. Exeri dira eta zer egin bear duen bakoitzari agindu dio. Biak ixil-ixilik ari dira. Bañan Josetxok beorraren txintxerri-soñua entzuten du eta badaki or datorrela, beorra aurretik dala, zaldi-mordo bat atzetik, eta oien artean bere zaldi ttiki ura ere bai. Ezin egona dauka eta Aurorari esaten dio:

— Utziko al nazu leiotik begiratzen?

— Ez. Emengo lanak laixter bukatuko dituzute, eta orduan nai duzutena egin. Bitartean, emen geldirik!

Andresen peoien izenak oek dira: Tomas, Alejandro, Nemesio; eta beste bat, Jorje izena duena, puesto edo rantxo batean bakarrik bizi dana, Los Andes mendi izugarri oien egalean.

Martiñek ezagutu du au ere. Estantziara bi zaldirekin etorri da: bat bera ibiltzeko eta beste *carguero* esaten zaiona. Ondotik lau zakur ditu: bi ardi-zakur; beste bat, leoia edo *puma* oien arrastoan ibiltzen dana, eta baita ere basakatu eta gañeko piztien arrastoan; eta zakur *galgo* bat, abestruzak arrapatzeko.

Onuntzean, pizti larru eta abestruz-lumak ekarri ditu, errira dijoanean Andresek eraman ditzan. Gaur besteekin batean emen geldituko

da; eta bigar goizean, bear dituenak artu eta berriz ere bakardadean bizitzera.

Etorri berriak ezagutu ditu eta Josetxori *el gauchito* deitu dio.

Martiñek galdera asko egiten dio. Mendi alde oietako berriak jakin nai ditu; eta danak diran bezela esaten dizkio.

Antxe bizi dala bakar bakarrik, askotan amar edo amabost egun inor ikusi gabe; egiten dituen itzak, zakurreri edo zaldieri; gañontzekoan, bakardadea, ixiltasuna, bakea.

Goizean, berak nai duenean jeikitzen dala. *Mate* batzuk artu eta gero gosaldue; geienean, ardi-aragia erreta. Emen *churrasco* deitzen zaio.

Gero, patxara ederrean, batere presarik gabe, zaldia preparatu, eta, zertara doan, zakurura eraman. Abestruzak arrapatu nai baditu, zakur galgoa. Egunean bi edo iru abestruz arrapatzen dituen zakurra, zakur ona da. Abestruza, galgoa baño pizkorragoa da berreun bat metrotan; baño galgoa gogorragoa, eta azkenik arrapatu egiten du.

Batzutan, zenbait galgori lanak ematen dizkiote ondoratu eta gero ere. Galgoak, aurrera xuxenean joaten dira eta abestruzak jira-biraka txoratu egiten ditu. *Gambetear* esaten diote emen.

Orregatik, bi zakur galgo eramatea komeni izaten da. Abestruza erdian artzen dute, eta, zein aldetara jotzen duen, arek eltzen dio eta lurrera botatzen du.

Galgo oiek ez dute, beste eiza-zakurrak be-

zela, usairik artzen. Bearbada, abestruz bat etzanda dagoen ondotik igaroko dira; bañan, ikusten ez badute, ez diote kasorik ere egingo. Ikusten duten ari bakarrik segitzen diote.

Bi motatako galgoak dira emen: bat, ille motza eta leguna, eta bestea, ille luzea, *galgo ruso*. Oek ere oso onak dira, besteak baño garestiagoak, korrikalari pizkorrak eta aberatsen artean ere lujo aundiko zakurrak.

Martin, Jorjek esaten dizkionak entzuten oso gustora dago. Bera ere pozik ibilliko litzake abestruz oien atzetik. Emen estanzian galgorik ez dute. Orregatik, Jorjeri onela esaten dio:

— Zaldiz pixka bat trebexeago jartzen naitzenean, zure puestora joango naiz, abestruzak nola arrapatzen dituzun ikustera.

Jorjek esan dionez, *winchester*'ekin ere iltzen ditu, batzutan mendian eta beste batzutan ura edatera etortzen diran tokietan gordeta egonda. Aizeak jotzen duen aldera joaten dira abestruzak, eta, arreta artu ezkerro, eiztariari bertara etorriko zaizkio.

Abestruzak, geienez, ogei bat edo geiago arrautz egiten ditu kabian. Arra izaten da, txitoak atera eta familia azi bear duena. Emeak arrautzak egin eta kito; or konpon.

Oien arrautz bakoitzak, gutxi gora bera, zortzi edo hamar ollo-arrautzek aña jateko dauka. Eta onak dira.

Bañan abestruzak bakantzen ari dira. Bate-tik, tiroz eta galgoekin asko arrapatzen dituzte.

Bestetik, au okerrena: arrautzetik atera berriak diran umeeri, *charitas* deitzen diote eta oraindik gizonak korrika arrapatu lezazkenak dira; auek arrapatu eta larrututa, larru oiekin oera-ko manta ikusgarriak egiten dituzte emengo in-
diak.

— Manta oiek oso garestiak izaten dira. Pentsatu ezazu, Martin, abestruz ttiki oiek iltzen dituenak zer kaltea egiten duen. Manta bakoitzeko, bearbada larogei edo geiago abestruz iltzen ditu. Batzuen oea apaintzearren, orrenbeste abestruz gutxiago lurralde ontan.

Beste modu bat ere badago abestruzak arrapatzeko. *Bolear* esaten zaio; au da, *boleadora*'-kin. Oek iru bola dira. Bikoak ere badira; bañan irukoak obeak. Iru bola oek, lokarriakin bezela, bañan larruzkoakin, elkarri lotuta dau-
de; eta, botatzean, zabaldu eta bueltaka joaten dira. Lepora bota bear abestruzeri, eta gero bola oiek anketan biltzen zaizkiote, eta lurrera.

Ortarako, iru edo geiago gautxo joatea komeni da. Lendabizi, abestruzak nun dabilzan ikusi eta gero zabaldu, eta poliki-poliki buelta artu eta aiengana joan. Bañan begiak erne, nun etzaten diran ikusteko. Abestruzak, zaldizkoak beurengana alde guztietatik datozela ikusten dutenean, etzan egiten dira. Gautxoak, ikusi eta xuxenean gañera doaz. Orduan altxatzen dira eta bakoitzak bati tiratzen dizkio boleadorak; eta batzutan ondo eta beste batzutan uts.

Xuxen tiratzea, ematen duen baño zallagoa

da. Zaldiaren abioa, abestruzarena eta boleado-rena ondo neurtu bear dira eta aurrera tira; bestela, abestruza pasa eta gero eroriko dira. Au ez da egun batean ikasten.

Martin, Kaxilda eta Josetxo pozik bizi dira San Jose'n. Egunero egiten dute beren bueltatxoa zaldiz, eta gero bakoitza bere lanetara.

Josetxo ere zeozer ikasten ari da, bañan beti kanporako gogoia dauka. Beti belarriak erne, atarian mintziorik edo zerbait entzuten ote duen. Pozik ibilliko litzake gautxo oiekin zaldiz, ixtudioak alde batera utzita. Gizajoa ez da konturatzen, ikasketa on batzuek gerorako zer balio duten. Gañera, kaskoa pixka bat gogortzen asia dauka eta lanak ematen dizkio Aurorari.

Alixiri begira dago beti, zer egiten duen. Maixtrak banaka jarri ditu, eta Josetxori esan dio, berak agintzen dizkionak ondo egiten badiu, Buenos Aires'era joaten danean erregalo bat ekarriko diola. Josetxok orduan:

— Zer ekarriko didazu?

— Ez dakit. Oraindik ez dut pentsatu.

— Bai al dakizu zer ekarri bear didazun?

— Zer?

— Errebolber bat.

— Zu oraindik gaztea zera, Josetxo. Errebolbera baño ohea duzu ikasketako liburu on bat.

— Aitatxori Andresek esan zion emen danak errebolbera ibiltzen zutela, eta berari ere

bat ekarri zion, eta besteak ere danak badituzte. Ni bakarrik gabe.

— Oraindik pixka batean egon bearco duzu, Josetxo. Beste urte batzutan beiñepein, *tiragomas* orrekin ibilli zaite.

— Bañan nik ezin dut tiragomarekin txoririk il.

— Ez duzu il bear ere. Ez al duzu ikusten txori abeslari oiek etxe ingurua nola alaitzen duten?

— Bai, ikusten dut.

— Orregatik, bakean utzi bear diezu oieri.

Martin zaldiz poliki ikasten ari da. Noiz-nai, besteekin batean, ibillaldi aundiak egiten ditu.

Gautxoak, leoiak nun gordetzen diran erakutsi diote. Mendi-zuloak dituzte gordeleku. Gautxoak badakite gutxi gora-bera nun diran.

Zakurrak ere eramán dituzte eta arrastoan dabilta. Ardi bat edo beste ere, leoiak illak, ikusi dituzte. Oien artean, bat gordeta utzia dago. Belarrak atzaparrekin atera eta ardia ondo estali, gero etorri eta jateko. Tomasek Martiñi esaten dio:

— Au, leoi zarren lana da. Zer egingo du dan orain ikusiko duzu.

Frasko bat atera du, *estricnina*, menenoa; labanarekin ebaki batzuk ardiari egin eta menenatuta utzi du. Berriz ere len zegoen bezela jarri eta Martiñi esaten dio:

— Leoi zar ori bigar emen, lendabiziko errekan, arrapatuko dugu. Gauean etorri eta

ase-ase egingo da. Lendabizi petxoa jango dio, eta gero al duen guztia. Ardi menenatu orrek izugarrizko egarria emango dio. Lendabiziko erre kara joan eta lertu arte ura edango du. Bigar ikustera etorriko gera.

»Leoi gazteak ez dute ardirik gordetzen. Oiek, il eta segituan jan, eta askotan jostatzen kalte izugarriak egin. Zenbait aldiz, gau batean, il eta zaurituta, ardi-mordo bat utzi izan dute. Batzuk illak, lepo-zokoan atzaparrekin jo eta gero arritzeko moduan larrututa. Pena ematen du ardi gaixo oiek ikusteak: batzuk mutur-aldea odoletan; besteak, petxo bakarra janda; besteak il eta ikutu gabeak; besteak, bizkarretik beiti larrua arrastaka, ibiltzerakoan azpian artzen dutela.

»Bearbada, gisa ortan ondatuta, amar edo geiago ardi arkituko dituzu. Eta zer egin bear duzu aiekin? Lendabizi danak il. Gero, bat edo beste etxera eraman. Eta gañontzekoak bertan utzi, berriz ere mendiko piztientzat.

»Emengo zarrak diotenez, leoi emeak lana nola egiten duten ikusi izan omen dute illuna-barretan. Ardieri zakur batek bezela kontu egin, eta umeak ardi tartean jostatzen ibilli, atzaparrekin eta ortzekin jo bateri eta besteari, ardi gaixoak txikitzen. Leoiak odol-ixurtze ori berezkoa du, eta nola baliatu bear duten, amak gazte-gaztetandik erakusten dio.

»Leoiak, basakatuak bezela, azkazalak zorrotu egiten dituela uste dut. Basakatuak egurrik gogorrean zorrotzen ditu, eta ezaguna

izaten da. Antxe zepo bat orbelakin gordeta ipiñi eta aixa arrapatzen da. Leoiak ere nun edo an zorroztko ditu. Beti arri artean dabil, eta arri artean dabillenari kamustu egiten zaizkio, bañan orratzak bezelako mutur zorrotzekin edukitzen ditu.

»Leoi illa ondo pagatzen dute emengo nagusiak. Burua eramán bear zaiote. Leoi ederra bada, batzuek larrutu egiten dute, eta bere buruarekin eramán. Burua *embalsamatu* eta gero, oso dotoreak dira, etxe apañetan eskallera-buruan ipintzeko.

»Emengo leoiak ez dio iñori ezer egiten. Naikoa janda dago eta egunez geienean zuloan gordeta egoten da. Tarteka, eguzki pixka bat artzea gustatzen zaio, eta zakurrak ura lotan dagoen tokira joatea gertatzen da. Orduan aserratu egiten da. Zartaka edo arririk baldin bada, ari atzea eman eta beti zakurrari begiratzuko dio. Eta, asko arrimatzen bada, atzaparrekin artu eta beregana eramango du, eta zakurra izutu eta geldirik egoten da.

»Leoia iltzen dabillanak ez du momentu ori galdu bear. Itzuli joan baño lenago, errebolbera edo *winchester*'ekin il bear du. Abiatzen bada, eun edo berreun metrotan oso pizkorra baita.

Andresek oitura bat dauka: noiz-beinka berak ere zaldia artu eta ardiak nola dabiltzan ikustea. Gaur, Martin eta biak joango dira. Bazkal ondoan atera eta ez dira illunabarra

arte etorriko. Andresek bere morroi Nemesio-ri esan dio:

— *Ensílleme el alazán y a Martín el tostado.*

Biak oso mantxoak eta onak dira. Andresek *winchester* bat artu du, eta gañera errebolbera. Martiñek ere bai. *Cañadón* edo erreka baten barrena doaz. Abestruzak nun dabiltzan ikusi dute. Andresek Martiñi esaten dio:

— Zaldiari kontu egiozu, ea batenbat il-tzen dudan.

An dioa *moye* tartean barrena. *Moye* emengo zugaitz ttiki bat da. Oien artean barrena tiro-ra artu eta bat il du. Martiñi deitu dio zaldia-rekin joateko. Bitartean, bi egalak moztu dizkio, eta gañera *la picana*. Au ipur gaña da. Gizena izaten da eta jateko ona. Baita *buche* edo errota ere; erreta oso ona da. Iru puska oiek kentzen zaizkio, eta gañontzeko aragia bertan utzi. Naiz dana jateko ona izan, aukera dagoen tokian ori gertatzen da: oberena jan eta gañekoa mendiko piztientzat.

Biak or dabiltz aruntz eta onuntz bazterrak ikusiaz, eta zakurra zaunkaka asi da. Andresek Martiñi esaten dio:

— Zerbait badu zakur orrek.

Joan dira eta basakatu aundi bat *moye* baten gañean. Andresek errebolbera atera eta tiroz lurrera bota du. Martiñi esaten dio:

— Oek oso samurrak dira arrapatzen. Zakurra sumatu ezker, segituan arbol gañera igo-tzen dira, eta gero tiroz bota. Tiro bat edo

beste uts eginda ere, ez dira jeixten; zakurraren beldurra baitute.

Andresek larrutu du eta Martiñi esaten dio:

— Au ere zuretzat. Etxera joatean, legortzen ipiñi, eta, mordoxka egitean, errira eramango ditugu.

— Neretzat il bear al ditu, ba, berorrek?

— Bai; nik orren bearrik ez dut. Garai batean, ni ere *ovejero* edo morroi ibilli nintzan. Al nituen pizti guztiak iltzen nituen, eta diru pixka bat irabazi ere bai. Soldatatik aparte beste xox batzuk ondo etortzen dira, Martin. Emen basakatu asko da, eta, zakurrakin ateratzen bazera, ilko dituzu. Orretarako, errebolberarekin saio batzuk egin bear, tiroan ondo jarri arte bala-mordo bat gastatuaz. Bestela, ori gerrian eramatea alferrik duzu. Basakatuen larruak ondo ordaintzen dituzte. Oek ere emakumeen apaingarri izaten dira. Oiekin abrigo dotore eta garestiak egiten dituzte.

Ibai koxkor baten ondora iritxi dira. Zaldi gañetik jetxi eta Andresek onela dio:

— Begira ezazu, Martin, arrai oiek nola dabiltzan. Bearbada, ez dute sekulan gizon bat ikusi. Orregatik dabilta axalean: iñoren beldurrik ez dutelako. Emen, zuk dakizun bezela, orrenbesteko eremuetan bakarrik gaude, eta guk ere oso gutxitan jaten dugu arraia. Gure mutillak, beiñere jan gabe ere etsiko luteke. Jatorriz emengoak diranak, ia danak, ez dute iñoiz jaten. Naiago dute *churrasco*, aragi errea, bildotsa, zikiro edo txekorrarena. Baratze-gauzak

ere ez dira beren gustokoak. Orregatik, askotan esaten diote Kaxildari: «Etzaiguzula ezer ipiñi; geok erreko dugu aragia». Eta bai ondo erre ere; ortan iaioak baitira.

Martiñek:

— Bai, ondo erretzen dute. Guri ere asko gustatzen zaigu. Josetxo ere oien antzera jarriko dala iruditzen zait. Aragi errea jaten itxutua baita. Naiago du, amak egindako gisadoa baño, gautxo oiek erretako aragia.

Etxe aldera abiatu dira. Beiak nun dabil-tzan ikusi dute eta bertara joan dira. Martiñek Andresi esaten dio:

— Alderdi ederra dago Euskalerritik onera. An iru edo lau beirekin zenbat lan egin bear dan geok dakigu. Eta emen, nai dan ainbeste bei eta urte guztian mendian, beiñere etxeratu gabe. Jeizten diranak bakarrik etxeratu, eta oiek naiko lanak ematen dituzte.

Andresek:

— Bai, eziketa oiek gautxoentzako obeak dira, guretzako baño. Lendabizi, iru mutillak bei oiek aurrean artu eta etxe ondoko egurrez ondo itxitako leku borobil artara ekartzen dituzte. Leku orri *corral* deitzen zaio. Gero, lazoa bota eta arrapatu. Gautxo oieri, Ipar-Amerikan *cow-boy* deitzen diote.

»Gero, bei ori jetzi egin bear da, eta nola! Ez alkian exerita jarrita, beiari ankak lotuta eta naiko ixtillu ibillita baizik. Titiak añako illeak izaten dituzte errapean, eta kontu aieri illetatik tira; *delicadas* izaten baitira.

Badira adarrekin golpeak tiratzen dituztenak ere. Oiek, berriz, mendira.

Esnetako ibiltzen ditugun beiak ezagutzen ditugu, eta, bat umatu dala ikusten dugunean, etxera bere txekorrarekin ekarri eta biak lotu. Lenago jeizten oituak izanagatik, urte bete edo geiago mendian lasai berak nai duten bezela ibillitako beiak, mira aundia egiten dute lenda-biziko egunetan. Bañan poliki-poliki jartzen dira.

Jetzi ondoren, pentsu pixka bat eta alpampa eman, eta gero berriz mendira. Eta berak etortzen dira txekorrari esnea ematera.

Mendiko bei oiek daukaten malizia, izugarria da. Txekorrak zakar tartean gordeta edukitzen dituzte. Esnea eman eta lotan utzi, eta berak urrutira joan jatera. Askotan, bost edo sei txekor elkarrekin egoten dira. Guri, zaldiz gabiltzala, bein baño geiagotan aurretik atera izan zaizkigu. Bañan ez dira beren ametatik galitzen. Badirudi amak esaten diotela: «Zuek emen egon, gu etorri arte».

Estancia San Jose'n Martin bere familiarekin pozik bizi da. Udaberria da. Goizean goiz, Josetxok, eta batzutan Kaxilda, Aurora eta Alixik, bueltatxo bat zaldiz egiten dute, mendi koxkor oietan barrena, asnasa lasai artuaz, usai gozoko landare eta belar artean.

Biligarroaren antzeko eta *porotera* izeneko txori batzuk ikusten dituzte, goiti nola joaten diran eta gero beiti, egoak zabal-zabalik, *porot porot porot* kantatuaz. Orrenbeste miratiren

Egilleari egun onak eta eskerrak ematera gora igotzen dirala dirudi.

Mendi koxkor batetik jetxi dira. Alde guztietan egaztiak dabilta. Josetxok, *avutarda* bat nundik altxa dan ikusi du. Bere zaldi ttikiarekin segituan joan da, eta kabia arrautzakin. Zaldi gañetik jetxi da, bañan Kaxilda eta Aurorak ez diote arrautzik ikuitzen utzi, dana ikusi eta ikuitu bear duen orrelakoa baita.

Alako batean, belarriak tente jarri eta irrintzika asi dira zaldiak. *La madrina* deitzen dioten beorraren zintzerri-soñua entzun dute.

Amar edo amabost zaldi beor batekin ibiltzen dira. Beor au oso maitea izaten dute. Nainkoa da beor ori arrapatu eta bi besoak lotu. Emen *manea* esaten zaio. Au ede-puska bat da, bi botoirekin. Bereala lotzen zaizkio bi besoak eta geldirik egoten da. Bitartean, zaldi guztiak beraren ondoan bueltaka ibilliko dira eta askotan, mendian bertan, gautxoak berak dabilkiten zaldia utzi eta beste bat artuko dute. Beorra eta zaldi mordoxka oni *tropilla* deitzen zaio.

Tropilla ori dagoen lekura joan dira danak eta Josetxok onela esaten diote:

— Oek, gautxoak egunero eramaten dituzte, zaldi berria artzeko; eta aruntzean eraman egin bear ditugu.

Aurrean artu ditu, gautxoak bezela oi u bat egin diote eta *tropilla* ori an dijoa etxe aldera tximista bezela. Beurek daramazkiten zaldiak ere arrotu dira; beren lagunak laixterka ikusi ez-

kero indarberritu egiten baitira. Kaxilda, Aurora eta Alixi baldartuta iritxi dira.

Amak errietan eman dio Josetxori. Ez dirala berarekin geiago joango esan dio. Bañan Josetxori etzaio ajolik. Naiago du gautxoekin ibilli, emakumeekin baño.

Tomasek onela dio:

— Orain badugu *campañista* berria.

Zaldiak etxera ekartzen dituenari orrela deitzen baitzaio. Josetxori, ekartzearekin mesede egin duela esan dio; bestela billa joan bear zutela.

Martin etorri da. Kaxilda, Aurora eta Alixik, Josetxok zer egin duen esan diote, eta berak nekatuta daudela; beuren zaldieri ere ezin egona egin eta bide guztian kontu egin eziñik etorri dirala. Martiñek ere errietan eman dio Josetxori, eta iñork esan gabe geiago ez ekartzeko esan.

Aurorak Josetxo eta Alixiri esaten diote:

— Orain, zuek biok nerekin ikastera.

Euria asi du. Gautxoak etxean geratu dira. Nemesio Josetxorentzat zaldiaren tresna berriak egiten asi da. Oso iaioa da lan ortan, eta, egualdi txarra dagoenean, zeregin orri ekiten dio. Gañera, ikasketak ondo badijoaz, gerorako *lazo* bat eta *boleadorak* egingo dizkiola esan dio.

Illunabarrean, Alejandro beia jeizten asi da, mendiko betizu oietakoa. Josetxo korrika eta muturka azaldu zaio, eta beia izutu eta esnea

bota egin du. Alejandrok, jeizten ari danean ez etortzeko esan dio; bei izuak dirala oek.

Jose txok, zer gertatu dan aitari esan dio, eta onek:

— Zer uste duk? Bei oiek Beko-errota'ko beiak bezelakoak dirala? Ez, Jose txo, ez. Bei oek izuak dira, eta jeizten ari danean, ez joan.

Jose txok:

— Alejandrok ez daki beiak jeizten. Amak, Beko-errota'n, ontzia bete esne kentzen zion beiari, eta onek esne pixar bat bakarrik kentzen dio.

— Nola beteko dik, ba, ontzia, oso esne gutxi dute eta? Esne gutxi, bañan ura alakoa. Oso esne ona eta indartsua. Ogei edo ogei ta amar litro dauzkan beiarena baño obea duk, bai, au. Ikusi egin bear da, esne pixka orrekin nolako txekorrak azten dituzten.

Jose txo aitarekin izketan ari dalarik, Andres etorri zaiote. Martiñek esanda zer gertatu dan ikasi duenean, bei oien ondoan kontuz ibiltzeko esan dio Jose txori. Oiek ez dirala Euskalerriko beiak bezela. Oiek, mendian jaio, mendian azi eta mendian bizitzen dirala.

Oiek, umea egiteko ere, ez dute albaitero bearrik. Ez eta auzokoen laguntzarik ere. Umea egin ondoren, ez dute izaten botilla ardorik eta gañontzeko pallakorik. Beren egin bearrak beurek egiten dituzte. Oietan ez da umatokia atera zaiotela eta orrelakorik ikusten. Oiek beren gauzak ondo ipiñita dauzkate. Asko ibiltzen dira,

eta, bearbada, onek ere mesede egiten diote uma-
tzeko.

Txekorrak ere, etxeetan jaiotzen diranak ba-
ño ttikixeagoak izaten dira. Naiz mendian bizi,
ez dute ez eztulik, ez errapeko miñik eta ez bes-
telakorik izaten.

Emengo beietan, batzuk, negu gogorra egiten
duenean, elurte aundiekin galtzen dira. Beiak,
aurrean ikusten duen ura jaten du; bañan, elur-
pean baldin badago, ez da, zaldia bezela, billa
saiatuko. Onek, besoekin arrotuaz, elurte aun-
dienarekin ere zeozer billatzen du. Bañan beia,
naiz belardi batean egon, elur aundia badago,
bertan goseak ilko da.

MARTIÑEK BERE GURASO ETA SENIDEERI

Nere guraso eta senide maiteok:

Buenos Aires'tik Patagonia aldera irten gifiñean, eskutitz bat bialdu genuen, uri aundi ura bere soñu eta zalapartakin utzi eta bakardade aundi auetara gentozela esanaz. Gure emengo zuzenbidea ere ipintzen genduen, bañan ez dugu zuen eskutizik artu. Orregatik kezketan gaude, aspaldian zuen berririk ez dugu eta.

Gure eskutitza artu baldin bazenuten, Pello eta Terexari esaiozute, zabarkeriak uzteko eta guri orko berriak bialtzeko.

Gu emen ondo gaude. Kaxildak otorduak ipintzen ditu eta etxeko lanak egin. Bañan asko laguntzen diote Lutxi bertako alabak eta Aurora maixtrak. Oso lagun egin da berakin, eta etxeko lanak airean ibiltzen dituzte.

Lutxi au emengo etxekoandrea da, Andres nagusiaren alaba, bizi-alarguna. Onek alaba bat dauka, Alixi izena daukana. Gutxi gora-bera, Jo-

setxok ainbat urte ditu; eta Lutxik Kaxildarekin ere ez dabilki alde aundirik.

Nagusia, dakizuten bezela, alarguna da, eta gañera euskalduna. Euskera garbia egiten du. Urte asko omen da etorri zala; bañan ez dakit nundik. Sekulan ez du nungoa dan esaten. Euskalerriko gorabera guztiak ondo dakizki. Gaztetako kontuak esaten ditu, sagardotegietan, erromerietan, neskai laguntzen eta abar nola ibiltzen zan; bañan nungoa danik ez. Egun batean, bera-
ren alaba Lutxiri galdetu nion:

— Zuen aita zein erritakoa da?

— Ez dakit; ez du beiñere esaten.

Orregatik, Euskalerrian txarkeriren bat egin eta onera iges etorria ote dan errezeloa daukat. Kaxilda eta biok askotan mintzatu izan gera gauza onen gañean, eta beti onela esaten dit:

— Au ere gaztetan zure antzekoren bat izango zan, edo bearbada okerragoa. Auntzak mendira jotzen duela esaten dute, eta zerbaitegatik zaudete zuek emen, gordeleku edo bakardadeontan, ezkutatuta bezela, jende artetik iges etorriak.

Dana dala, nungoa dan ez dakigu; bañan gizon jatorra eta zuzena dala aitortu bearra dugu. Orain arte beiñepein, guri mesede aundiak egin dizkigu.

Kaxilda eta biok irabazian gaude; ondo ordaintzen digu. Josetxo, berriz, etxeko seme bat bezela daukate. Etxean *institutrix* edo maixtra bat Alixiren ikasketarako ekarria dute, eta ondo baño obeto etorri zaio Josetxori ere. Ikasketak

biak elkarrekin egiten dituzte. Alixi aurretik di-joala; bañan gure mutiko orrek ere ikasiko du.

Andresek amabost milla ardi edo geiago dauka. Bañan emen, naiz ardi, naiz bei edo zaldi, urte guztian larrean ibiltzen dira. Eremu izugarriak daude, danak alanbrez itxita. Urtean iru edo lau aldiz biltzen dira. Gañerakoan, uda eta negu, beti mendian.

Iru morroi dauzka Andresek. Nerekin lau. Eta beste bat, au txilenoa, puesto edo rantxo batean, Los Andes mendi izugarri oien egalean. Au bakarrik bizi da, bañan tarteka guregana etortzen da.

Emen danok zaldiz ibiltzen gera. Kaxilda ere ia egunero dabil, eta bueltatxo bat ematea asko gustatzen zaio.

Josetxo, ez dago zer esanik. Badira zaldi ttiki batzuk, oso politak, gazteentzako aproposak, eta auetako bat artu eta korri ara eta onera. Naiago du orrela ibilli, Aurorarekin ikasketan buru austen baño.

Gu zaldi mantxoekin ibiltzen gera, aukera dago eta. Gautxoak, berriz, biurriekin. Emengo mutil oek oso iaioak dira zaldi gaiztoekin. Gu, berriz, oraindik zarpail xamarrek zaldi gañean.

Emen esaten dutenez, zaldi gañean gertu eta xuxen joan bear da. Bañan guk bi aldeetara balantz egiten dugu eta onela esaten didate:

— *Viejo, vos andás como maleta de loco.*

Josetxok, aitak eta amak baño obeto ikasiko du. Gaztetatik asi da, eta, dagoeneko ere, ikusi egin bear da nola ibiltzen dan.

Nik askotan baratzean lan egiten dut. Oso baratze polita daukagu. Itxi berria dugu, buelta guztian pareta bezela eginda, batetik erbi-rik sartu ez dedin eta bestetik aize-girizi.

Emen aize-bolara aundiak jotzen ditu. Los Andes alde ortatik indar izugarriarekin etortzen da, eta baratzean kalte aundiak egiten dizkigu. Orregatik, itxi egin bear izaten da. Posteak sartu eta bi alanbreren erdia *mata negra* deitzen dioten zartaka batekin bete. Oso ederki gelditzen da. Oneri *quincho* esaten diote.

Emengo lurrak oso samurrak dira. Alde guztietan ondarra ikusten da, eta dudarik ez dago, noizbait ere, orain millaka edo milloika urte, au dana urpean egona dala; itxaso izan-dua dala. Oraindik ere lapa-azalak arkitzen dira; baita ere itxas-karakolak, txirlak, ostrak eta mota askotako azalak, danak arri biurtuak.

Patagonia'n gauza arrigarriak daude. Orain dala egun batzuk, emengo mutil oietako bat eta biok, ardiak nola zebiltzan ikusiaz buelta-txo bat egitera joan giñan, eta alanbrez itxitako toki bat ikusi nuen. Galdetu nion:

— Zer da ori, Tomas?

— Ori zer dan? *Un minuco*. Loi beltz ori ikusten al duzu? Orrera sartuko baziña, zaldi eta guzti betiko gordeko ziñake. Alanbrez itxita dago, ardi, bei edo zaldirik sartu ez dedin.

»Uda-partean, legorte pixka bat danean, iturriak emendik urruti baitira, loi ori ikusten dute, eta, ura dagoelakoan, barrena sartu nai izaten dute. Gertatu izan da, naiz ondo itxita

egon, bei, beor edo *guanaco* bat edo beste, oek basautzen posturakoak, alanbrea autsi eta barrura joatea. Sartu ala, danak bera.

»Ardiak ere, idekita ikusten dutenean, barrera joaten dira, eta sartu-ala danak ondora.

»Orregatik, legortea dan denboran, sarritan egin bear da buelta bat onera. Zaldian alanbre batzuk artu, eta, autsirik baldin badago, konpondu.

»Ardi mordo bat galtzea ere gertatu izan da. Iñork ez daki *minuco* oietan zenbaterañoکو zuloa dagoen. Auxe bakarrik dakigu: or sartzen dana geiago ateratzen ez dala.

»*Minuco* oek ez dute zabaldegi aundia izaten. Karobi bat bezela dira, bañan lau edo bost aldiz aundiagoak.

Emengo ardiak oso ederrak dira, eta gañera illetsuak. Azkazaletatik asi eta sudurreraño, illez jantzita daude.

Gero eta ardi obeak sortzen dituzte emen, bereixteko aukera baitago. Danak itxiko dituzte, eta ederrenak eta illez ongien jantzienak baztertu. Bearbada, milla arditatik amabost edo ogei berexiko dituzte; gero, banan-banan lurrera bota eta aoa ideki, ea mantxa beltzarik daukan. Esaten dutenez, aoan mantxa beltza daukan ardiak, ume beltza egiteko arriskua du, eta emen ille beltzak ixtimazio ttikia dauka.

Aaria erosterakoan ere, gauza bera egiten dute: lurrera bota eta aoa ikusi.

Aari onak garestiak izaten dira. Batzuk Australia'tik ekartzen dituzte; eta gero, banan-

banan berexitako ardi oiekin ipiñi. Oni *plantel* esaten diote. Ardi oietatik jaiotzen diran bildotsak ere, berexi egiten dituzte. Bat edo beste kaxkarxeagoak ateratzen badira, oek ere artalde aundira. Berexitako ardiak, lekurik obereanean jartzen dituzte.

Orrelako *plantel* bat egiteko, ardi asko bear da. Artalde ttiki batetik gutxi berexi litezke.

Ardi on batek eta kaxkar batek jaten berdin bear dute; bañan alde ederra dago batetik bestera.

Euskalerrian ardi politak badira. Bañan asko, ankak, tripapea eta lepoa soillak. Bizkarreran manta bat; besterik ez. Orregatik, baserri aundi batean dagoen artzaiak, eta soro aundiak dauzkanak, proba bat egin lezake ardi ale batzuekin. Nik uste, ez litzaioke damutuko.

Bukatzeko, Euskalerriko goraberak jakin nai genituzke. Or nola bizi zeraten; aitak eta amak, Pellok eta Terexak zer egiten duzuten. Oek biak ez al dira oraindik esnatu edo lotan jarraitzen al dute? Garaia dute, ba, naiz batek eta naiz besteak, bizimodu berri bat artzeko.

Baita ere jakin nai genuke, Kaxildaren gurasoak kale aldean etsi duten eta nola bizi diran, eta Gazteluzar'eko Iñaziok Beko-errota'n zer ipiñi duen edo utsik daukan.

Kaxildak ere bere gurasoeri idatziko diote. Bañan zuek lenago artuko duzute eskutitz au, eta orko goraberak lenbailen bialdu.

Ixidrok eta Juanitak ere semetxo bat izan zutela jakin dugu. Emaizkiozute zorionak gure

partetik. Oieri ere idatziko diotegu noizbait ere.

Nik lenago, an *lagun artean* bizi nintzanean, idazteko askoz ere gogo geiago neukan. Orain zabartzen ari naiz. Bañan ala eta guztiz ere, emengo berri batzuk tarteka bialduko dizkizutet.

Oraingo ontan naiko ardi-kontu ipiñi dizutet; urrengoan beste zerbait izango da.

Gaurkoz besterik gabe, zuen berrien zai gelditzen gera. Eskumuñak danori eta artu ezazute Kaxilda, Josetxo eta nere besarkadarik maitekorrena:

Martin.

MARTIÑEK IXIDRO ETA JUANITARI

Nere lagun zar Ixidro eta Juanita:

Orain aurretik eskutitz bat bialdu nioken nere gurasoeri emengo berri batzuekin, eta gaur zueri ere beste zeozer bialdu nai nizueke.

Lendabizi, izan zenuten mutikotxo orrengatik zorionak, nere eta Kaxildaren partetik. Onezkero aunditu ere egin duk. Izan ere, aspaldi ontan ez baitiat iri eskutitzik egin. Idazteko zabarkeriak jota negok.

Emen, bakardade izugarri oetan, bizi gaituk. Askotan, astebete edo geiago etxeakoak besterik ikusi gabe. Oni esaten zaiok bake santuan bizitzea.

Auzokoekin aserratzeko beldurrik etzegok emen, toki askotan gertatzen dan bezela, beiak sartu dirala, olloak baratzera joan dirala, umeak zerbait puskatu dutela, eta abar. Oek danak ondorio txarrak ekartzen dizkitek: geienetan aserrea, gorrotoa eta elkar ezin ikusia.

Gañera, elkarrekin alde bizi diranak, bata bestea zaintzen ditek, nora dijoan, zer egiten duen, zer eramaten duen eta zer ekartzen duen. Emen orrelako beldurrik etzegok. Etxekoak elkarrekin ondo eramaten badira, bizimodu atsegiña.

Uri aundi batetik etorri eta lendabiziko egunetan, aldaketa onek utsune aundia egiten dik. Bañan poliki-poliki oitu egiten da bakardadean eta ixiltasunean bizitzen. Nere iritzirako, bakardadean bizi dana, Jaungoikoagandik alderago bizi da, gizartean bizi dana baño.

Ik bai al dakik zer gauza atsegingarria dan, goizean goiz jeiki eta batere presarik gabe zaldia artu eta emengo eremu izugarri oetan barrera bueltatxo bat ematea? Nun-nai, zaldiaren aurretik, erbiak ateratzen dituk. Oetatik erruz zegok emen. Gañera, mota askotako egaztiak ikusiko dituk, gizonarekin batere izutzen ez diranak. Oiek ere lasai bizi dituk emen. Bai, Euskalerriko zozoak baño lasaiago. Emen tiro gutxi egiten zaiotek egaztieri, eta oek ere bakean bizi nai ditek.

Goizeko ibillaldi bat emen, gorputzarentzat osasungarri eta begientzat arrigarri duk. Bakardadean bizi danak bazeukak zeozer, uri aundietan bizi diranak ez daukatena. Bazirudik *Norbaitetek* ixilka esaten digula:

— Bakardadean bizi zera, bañan etzaude bakarrik. Ni emen nago zure bazterrean. Izan zaite ona.

Seneca ospetsuak esan omen ziken:

— Gizartean zenbat aldiz izan naizen, ain-
beste aldiz lenago baño gizon eskaxagoa etorri
naiz.

Entzun izan diat *ermitaño* deitzen zioten
aiek denbora batean nola bizitzen ziran, basa-
mortuan barau eta penitentzia egiñaz, otoitzean
eta Jaungoikoa bakarrik lagun zutelarik. Gaur
egun ez diat orrelakorik ezagutzen.

Gaur, ondo bizitzeko alegiñak egiten dizkik
al duenak; bañan leize-zulo edo arriskuko toki
oiek utzi eta uri barrenean, danetik aukera da-
goen tokian. Jan-edan ondo; eta neguan, otz
dagoenean epeltzeko, tresna oietako bat pixtu;
eta udaran, bero dagoenean, beste tresna bate-
kin aize otza.

Nik ez nizkiokek gauza oek On Ramoni
esango. Bañan iri bai, iñori esango ez diokela
bazekiat eta.

Lerro oek irakurtzen ditukenean, ire artean
pentsatuko duk: Martiñek aldaketa aundia
egin dik. Bide xuxenean zebillek. Eta zeñek
daki, gaur edo bigar Euskalerrriak San Martin
berri bat izango ez duen?

Gauza oek orrela pentsatzen badituk, oker
abil, Ixidro. Martiñek orain ere lengo lepotik
zeukak burua. Lenago baño ohea naizela bai;
ori aitortu bearra zegok. Eta, gañera, oraindik
ohea izateko pentsamentua zeukat nere barre-
nean. Bañan goiko mail ortara irixteko, zer
ikusit aundiak zeudek bitartean.

Orain, emen zer egiten dugun esango diat.

Kaxildak emengo mutilleri otordua ipiñi eta etxeko lanak egiten etxeko andreaki lagundu.

Onek, Josetxoren urteak dauzkan alaba bat zeukak, eta, berari erakusteko, etxean maixtra bat dik. Josetxo, ezer ere etzekiela etorri uen onera. Bañan orain biak batean egiten dizkitek ikasketak, eta poliki-poliki ari duk zeozer ikasten.

Emen zaldi ttiki batzuk oso politak badituk, gazteentzako modukoak, eta oietako bat artu eta or ibiltzen duk beraren gañean, bazter guztietan barrena, askotan emengo gautxoekin. Itxura duenez, Josetxok zaldiz ondo ikasiko dik. Etzekazkik bazterrean maixu txarrak.

Kaxildak ere zaldiz ikasi dik. Askotan egiten dik bueltatxo bat gazteekin eta etxeko emakumeekin.

Or ikusiko duk, beraz, persona batek denbora gutxian zer aldaketak egiten dituen, eta erbestean eta arrotzekin nola oitzen dan, danak pamili batekoak balira bezela.

Emen leoiak ere badituk. Ondamendi aundiak egiten dizkitek artaldeetan. Bañan personari etziotek ezer egiten. Emengo zarrak diotenez, sekulan ez omen ditek entzun, leoi batek persona bati ezer egin dionik. Illunabarrean ateratzen dituk leize-zuloetatik.

Baita ere badituk emen mendian jaio eta mendian bizi diran zakur eta galgoak ere. Oek ere kalte izugarriak egiten dizkitek, eta leoia bera baño zallagoak dituk arrapatzen. Izuak dituk eta sudur ona zeukatek, eta personaren

usaia urrutira artu eta iges egiten ditek. Mendian danik piztirik zallena arrapatzen eta tiroz botatzen, zakur izua duk.

Ardiak baditek beste etsai bat ere: egazti bat, *chimango* deitzen diotena. Etzanda dagoen ardiren bat ikusten badu, an ziak berarengana. Ardia ezin bada altxa zarra dalako edo gaizki erorita dagoelako, goiko begia ustuko zio. Be-koa ezin atera, azpian daukalako.

Onen antzeko beste egazti bat ere baduk *Pampa* aldean. Izena *carancho* zeukak. Onek ere lan bera egiten dik.

Itxasoaren aser-aldietan, berriz, itxas-txori edo *gaviota* batzuk badituk, goseak dabiltzanean, itxas-ertzeko artaldeetan gauza bera egiten dutenak. Eta oraindik okerragoa. Len esandako egaztiak, begia atera eta utzi egiten dizkitek ardiak; eta, norbaitek ardi ori ikusi eta altxatzen laguntzen badik, naiz begi-bakarra, bizirik geldituko duk. Bañan itxas-txori oiek, erorita dagoen ardiari, lendabizi begia mikoka aterako ziotek; eta gero, atzetik barren guztiak ustuko zizkietek. Ardi gaixo oien azkena urri-kalgarria duk.

Beste abere polit bat ere aipatu bear diat. Basauntzaren tankerakoa duk, bañan aundixea-goa. *Guanaco*, beraren izena. Onek adarrrik etzeukak; lepo me luzea, burua grisa, bizkargain gorria eta tripape zuria.

Emen asko zegok. Belarrik goxoenak jaten dizkitek. Orregatik, nagusiak ez ditek begi onez

ikusten eta mutillak *winchester* banarekin bialtzen dizkitek, al dituztenak iltzera.

Guanaco au, beia bezela, ausnarrean ibiltzen duk. Aragi ona zeukak jateko, bañan indioak bakarrik jaten ditek emen. Gañerakoak naiago ditek ardikia eta txekor-aragia.

Guanaco oek, ar bakoitza eme-mordoxka batekin ibiltzen dituk. Zenbat eta ar indartsuagoa eta gaixtoagoa, arek eta eme geiago.

Gauza polita duk, bata besteari emeak nola kentzen dizkioten ikustea. Korrikalari pizkorrak dituk, eta lendabizi arrak bere emeak mordoxka batera bildu eta an geldituko dituk begira, beren nagusi orrek zer egiten duen edo beste lagunen bat ekarriko ote dioten.

Beste arrak ere gauza bera egingo dik. Danak pillan utzi eta elkarrengana saltoka eta burua makurtuaz desafioka abiatu. Eta, bietan bat menderatu arte, borrokan ekingo ziotek. Letagiñak aundiak zeuzkatek eta lepoa geiena zulatzen ziotek elkarri.

Jauntxo gelditzen dan ura, menderatutakoaren emeatara joan, bat berexi eta bere emeatara aurrean eramango dik. Beste gizajoa, berriez, buru makur eta ondatuta, eta eme bat gutxiagorekin.

Guanaco oen umeak, jaio berriak diranean, oso ixtimatuak izaten dituk. Ille leguna izaten ditek, eta indiak, oen larruekin, oe gañerako manta ikusgarriak egiten dizkitek. *Quillango* deitzen ziotek, eta emen geientsuenak orrelakoak ibiltzen dizkiagu neguan.

Emengo indiak oso trebeak dituk orrelako lanetan. Oiek ez ditek ari bearrik, manta oiek josteko. *Guanaco* aundiari bizkarretik aria bezelako nerbio batzuk kendu eta aiekin josi.

Gaurkoz, naiko *guanaco*, itxas-txori eta ardi-kontu jarri diat.

Orain, ik ere Euskalerriko kontuekin lerro batzuk bialtzea nai nitek. Zuek eta beste guztiak nola bizi zeraten.

Eskumuñak Kaxildaren aita eta amari, eta On Ramoni besarkada bat bere adiskide Martin, Kaxilda eta Josetxoren partetik.

Besterik ezer gabe, gaurko idazlana emen bukatzen diat, eta orko goraberen zai gelditzen gaituk.

Artu ezazute nere, Kaxilda eta Josetxorengandik besarkadarik maitekorrena:

Martin.

ESKUTITZ USAIDUNA

Oitura daukan bezela, Martin goizean goiz jeiki da. *Mate* batzuk artu ondoren, or dabil etxe inguruan bazterretara begira, zer egin ez dakiela.

Egualdi zoragarria dago. Udaberritik udara bitarteko tarte ori da, ez otz eta ez bero; egualdi atsegiña. Garai ontan egiten ditu Patagonia'n egualdirik oberenak.

Eguna oso luzea da emen, udaran beiñe-pein. Ia gau erdian, periodikoak edo beste zerbait oraindik irakurri liteke atarian. Eta, goizean, lauretarako eguzkia mendi artetik kirikaka.

Neguan, berriz, ia egunik ez dago. Euskalerrian baño obeto esan diteke emen: Abenduko eguna, argitu orduko illuna. Eta zenbat eta *Polo Sur* alderago joan, an eta egun luzeagoak udaran; eta negua ia dana illunpean.

Andres eta Martin elkar-izketan ari dira etxe ondoan. Andresek:

— Gaur arratsaldean arrantzara joango gera, Martin. Arrai goxoak jan bear ditugu, aspaldian ez gera joan eta. Aparejoa eta txitxareak artuko ditugu, eta *winchester* bat ere eramango dugu. Orain bai al dakizu zer egin bear duzun?

— Zer egin bear dut?

— Zaldia artu eta joan zaite karteroak zerbait utzi duen ikustera.

Emen korreoa ez dute beti etxera ekartzen. Noizik eta bein etortzen dira, presako edo *urgente* zerbait danean. Gañontzekoan, etxeko eremuetan ipiñita dagoen kajatxo edo buzoi batean uzten dituzte periodiko, eskutitz, errebista eta abar.

Martin, batere presarik gabe, zaldi orixka edo *bayo* batean dijoa, ondotik txakur gazte bat duela. Onek eperrak eta erbiak altxatzen ditu, eta laixterketa ederrak egin ere bai beren atzetik. Martiñek errietan eman dio, zaunkaka ardi guztiak izutzen baititu. Zaldi ondotik joateko agindu dio, eta zakurra ondotik dijoakio.

Martin kajatxo ortara iritxi da. Giltza atera du eta ideki ere bai. Periodiko, errebista eta Andresentzat eskutitz batzuk badira, eta oien tartean Martiñentzat eskutitz bat ere bai.

Elenak idazten diola segituan antzeman dio. Sobrea arrosa kolorekoa da, ttikia eta polita. Eskuetan dauka eta idekitzeko beldurrak dagoela ematen du.

Mata negra tartean exeri eta ideki du. Barendik *perfume* edo usai gozo-gozo bat atera

da. Martin arrituta geratu da, orrenbeste bi-dean usairik nola galdu ez duen.

Irakurtzen asi danean, zakur gazte ori saltoka eta jostatu naiean ondora etorri zaio. Aurrean bialdu du Martiñek. Orain ez du traba edo oztoporik nai bazterrean. Zer pentsatu ederrak jarri dizkio eskutitz orrek.

Elenak, oporraldi edo bakazioak orain egin nai dituela esaten dio, udaran lan asko izaten dutela eta; Patagonia aldea ezagutzeko gogo aundia daukala, eta denbora berean Martin eta familia nola bizi diran ikusi-naia ere bai. Nagusiari esateko, ea baimena emango dion egun batzuk beren artean igarotzeko. Baimena ematen baldin badu, segituan idazteko, eta abioia artu eta bereala joango dala.

Martin zearo tontotuta dago. Ez daki zer egin. Eskutitz usaidun ori nola erakutsiko dio, ba, Kaxildari? Lenago ere naiko kezkek badauzka onek Martin eta Elenaren arteko maitasunagatik, eta, eskutitz ori eramaten badio, berriz ere sua piztuko da, eta, len ibilli ziran bezela, mokoka ibilli bearra daukate.

Martiñi, zeozer egin bear eta belar gañean ipintzea gogoratu zaio, ea aizeak usaiak kentzen dizkion; bitartean, bera erdi etzanean egongo dala.

Buru-auste aundiak dauzka Martiñek. Arrituta dago Elenak berari, gizon ezkondu-tako bati, eskutitz usaidun bat nola bialdu lezaioken, Kaxildari onik egingo ez diola jakiñik. Ori bai, ezkongai bati bialtzea ondo legoke.

Martiñek egonaldi ederra egin du. Zakur gaztea or barrena ibilli eta beragana dator. Lu-rean papertxo bat dagoela konturatu eta anka altxa du. Martiñek ez dio ezer egiten utzi. Oiu aundi bat egin eta uxatu egin du. Bere artean pentsatzen du:

— Lengo usaia ezin kendurik eta orain, ga-raiz oartu ez banintz, beste usai bat gañetik. Ez dakit zer atarramentu atera bear dudan nik eskutitz onekin.

Eskuetan artu eta usai egin dio. Lenagoko usaiak an dauzka berekin.

— Zer arraio bota dio emakume orrek es-kutitz oni? Koloniaren *extracto* edo orrelako zerbait seguru asko.

Alferrik dagoela etsia artu du; bere usai eta guzti etxe aldera abiatu bearko duela, eta Ka-xildak bereala antzemango diola. Ortarako bai-tauzka bi sudur-xulo, urrutira arrastoa artuko lutekenak. Zenbait erbi-zakurrek, orren sudu-rrak baleuzkate, aterako lituzteke erbiak kabi-tik!

Martiñek denbora asko pasa du alferrika-ko probak egiten, eta orain etxe aldera galo-pean doa. Gauza bat bakarra darama buruan: Kaxildak Elenaren eskutitz au nola artuko duen.

Etxeratu da. Zaldia askatu eta jatera bial-du du, etxe ondoan itxita dagoen *potrero* dei-tzen dioten toki ortara.

Etxera sartu da eta danak maian exerita daude. Kaxilda ere an dago. Martin, aren eta Auroraren erdian exeri da. Kaxildak:

— Zer dira usai oek, Martin? Nun ibilli zera?

— Nun ibilliko nintzan? Or goian, *mata negra* tartean barrena.

Kaxildak:

— *Mata negra?* Orrek, euskeraz, «beltza iltzen du» esan naiko du.

— Bai, ala esan nai du —dio Andresek—. Bañan ori zartaka bat da. Emen onela deitzen zaio eta bazter guztietan dago.

— Eta... oien artean usai gozo ori al dago, Martin?

— Ez; oiek ez daukate usairik. Usaia onek dauka. Elenak bialtzen du.

Eta eskutitza atera du. Martiñek, danen aurrean ateratzea obe dala pentsatu du; Kaxilda sublebatzen bada ere, beste emakumeak defendituko dutela.

Kaxildak:

— Au al da ezkonduetako gizon bati bialtzeko eskutitza?

Martiñek:

— Eskutitz au ez du neretzat bakarrik bialtzen, gu danontzat baizik.

Kaxildak, ezpañak estututa:

— Nik badakit, bai, geien zeñengatik bialdu duen orrela usainduta! Ez neregatik eta ez Josetxorengatik, bere lenagoko lagun zar Martiñengatik baizik!

Aurorak:

— Aizu, Kaxilda: gauzak ez dira orrela artu bear. Nik ez dut emakume ori ezagutzen.

Bañan orrela usai gozoz beteta eskutitza bialtzen duen emakumeak, idazten dituen lerro oietan barrena, bere biotzeko sentimentu eta maitasun guztiak iraultzen ditu.

Kaxildak:

— Bai, bai, ala izango da. Bañan irakurri al liteke eskutitz ori? Sekretorik ez al dauka?

— Ez, ez dauka.

Eta Martiñek danen aurrean irakurri du. Andresek, Elenak esaten dituen danak entzun ditu eta onela dio:

— Bai; nai duenean etorri eta nai duen arte egon liteke. Etzaio jan-edanik faltako. Nai duzunean, etortzeko idatzi zaiozu. Aurretik esan dezala noiz eta nola etorriko dan; itxasontzian edo abioian. Ekartzera joateko ori jakin bear dugu.

Bazkaldu eta danak altxa dira. Kaxildak Martin bakarrik arrapatu nai du. Or dabil aruntz eta onuntz, sekula baño ariñago, urtemordoxka bat kendu baliote bezela, neska gazte baten antzera. Bañan Martiñek badaki lenda-biziko sarrera nolakoa izango dan, eta, muturreko bat artzeko balego bezela, iges egiten dio. Eroarena jotzen du eta gautxoekin izketan gelditu da.

Andresek deitu dio:

— Martin, arrantzara joan bear dugu. Puska guztiak prest jarri bear dituzu.

Gero, Tomasi esaten dio:

— *Ensilleme el zaino.*

Martiñek zaldi beltz bat artu du. Biak ibai aldera dijoaz. Bidean, Andresek Martiñi onela dio:

— Zein da onera etorri nai duen emakume ori?

— Ori, nik Buenos Aires'en ezagutu nuen emakume bat da. Orain Bahía Blanca'n bere aizparekin bizi da. Aizpak, emakumeak apaintzeko leku bat dauka.

— Igerri diot Kaxildari ez diola onik egin arek bialdutako eskutitzak.

— Ez ba; ez dio onik egin. Elena eta ni lagun onak izan gera beti, bañan elkarrenganako errespeto guztiarekin. Bañan Kaxildak duda egiten du eta *celosa* dago. Gañera, bialdu duen eskutitz usaidun orrek bere onetatik atera du.

— Bai; ez da arritzekoa. Kaxilda ere, bere denbora guztian, baserrian jaio eta baserrian bizi, eta bearbada orrelako gauzarik beñere entzun gabea. Zuri bakarrik bialtzen dizula iruditzen zaio, bañan eskutitz orrek danok berdin artzen zaituzte. Emakume orri nai duzunean idatzi zaiozu, eta Kaxilda eta biok ea ondo konpontzen zeraten. Nere etxean etzazutela beñepein naspillik jarri. Neri bakean bizitzea gustatzen zait.

Arrantza ona egin ondoren, etxe aldera urbildu eta arraiak sukaldera eramane dituzte. Kaxilda an dago eta Andresek esaten dio:

— Gaur gaberako arrai auek prejituta ipiñi itzazu.

— Bai, jauna.

Martin sukaldean geratu da. Oker aundi bat egin duen mutil koxkor bat bezela dago. Ez daki nundik asi eta Kaxildari esaten dio:

— Orain zuretzat lana, Kaxilda, oek garbitzen. Nik ezer egitekorik ez daukat eta, nai baduzu, garbitzen lagunduko dizut.

— Ixtimatzeko dira zure borondatea eta leialtasuna. Bañan, orain arte egin ditudan bezela, bakarrik garbituko ditut. Zuk ez daukazu sukalde-lanetan asi bearrik.

— Orduan Elenari idatziko diot. Andresek, nai dudanean idazteko esan dit; bere etxera bezela etorri dedilla onera, eta nai duen aibat denboran egon dedilla emen.

— Bai, bai; idatzi lenbailen. Ea zure begi illun oiek ura ikusitakoan pixka bat argitzen diran. Badakit irrikitan zaudela, eta, gazte txoro bat bezela, oraindik ametsetan bizi zerala.

Martiñek eskutitz bat egin dio Elenari, nai duenean etortzeko eta noiz etorriko dan esateko.

KALBARIOAREN ASIERA

Elenak Martiñen eskutitza artu du. Pozez beteta dago. Segituan beste eskutitz bat egin du, prest dagoela esanaz; Buenos Aires'en egun pare bat igaro ondoren, illaren amabostean abioia artuko duela, eta arratsaldeko lauretan, gutxi gora-bera, or izango dala.

Andresek Kaxilda eta Martiñi esan diote:

— Bigar ditu illak amabost, eta zeñek joan bear duzuten esan, goizean goiz atera bear dugu eta.

Aurora mintzatu da: gauza batzuk erosi nai lituzkela eta joan-etorri ori egitea egoki lukela.

— Beno —esan dio Andresek—; Kaxilda eta zu nerekin joango zerate, eta Josetxo ere, nai badu, etorri liteke.

Andres, oitura daukan bezela, goizean goiz jeiki da. *Mate* batzuk artu ondoren, daneri deitu diote.

Kaxilda eta Aurora jeiki dira. Bañan Josetxo ezin da jeiki. Oean gustora dago, lo asko

bear duen oietakoa baita. Noizbait ere Kaxildak arrotu du kabitik, eta or dator begiak ezin zabaldu, kopeteko illeak arro-arro dituela.

Andresek Kaxildari esaten dio:

— Bidean gosalduko dugu. Bear diran gauza guztiak artu itzazu. Pizkor ibilli, egunsentian irten bear dugu eta.

Danak prest daude. Andresek auto aundi ori atera du. Orain, Santa Cruz portura bitarte, eremu izugarriak igaro bear dituzte. Geldialdi bat egin eta bidean apetitu ederrarekin gosaldute. Goizean goiz atera eta aize osasuntsu ori artuaz joan ezkerre, gogoia egiten baita.

Berriz ere prest daude kilometro-mordo bat egiteko. Autoak, abioiak añako orrua ateratzen du. Emengo txoferrak, mendian dabilzanean, *tubo de escape* edo *silenciador* ori idekia ibiltzeko oitura daukate, motorrak lana lasaiago egin dezan eta erre-ala gasak atera ditezen, silenziadorearen biraka motorraren kaltegarri ibilli gabe. Gañera, ibillaldi luze oetan, autoa ixilik badijoa, logaleak jotzen du. Orrua dariola dijoanean, berriz, txoferra ernatu egiten da, eta autoa ere obeto, asnasa lasai artuaz. Bañan, kalera urbiltzean, silenziadorea itxi bearra dago. Lenago beñepein tablerotik bertatik egiten zitzaien.

Aurorak Andresi esan dio:

— Nai baduzu, orain nik eramango dut pixka batean, zuk zigarrillo bat edo beste erre arte.

— Bai; artu ezazu.

Santa Cruz baño lenago, erri ttiki bat da. Paso Ibáñez deitzen diote. Emen Santa Cruz ibaia pasa bear da. Urak Los Andes izugarri oietatik indar izugarriarekin datoz, eta batzutan ez da txantxetakoa ibai ori igarotzea.

Kable lodi bat dago alde batetik bestera ondo lotuta, eta urean *balsa* deitzen diotena. Au gabarra bezelako aundi bat da, eta autoak eta kamioiak barrena sartu eta, tresna batzuekin eskuz lagunduaz, beste aldera eramaten dituzte.

Ibai ori, Los Andes mendietako elurrak urtzen diranean, beldurgarria jeixten da, tarteka jela-konkor batzuk dituela. Arraiak ere iltzen dituzte jela-konkor oiek, tartean arrapatuta. Ibai ontan arrai asko da, eta bere garaian izokia ere erruz. Emen *kontaminaziorik* ez baita.

Ibai ori igaro eta Santa Cruz aldera dijoaz, bide-bazterrean ezker-eskubi larrean dauden ardiak, eta *guanaco* eta *avestruz* batzuk ere bai, danak izutuaz. Santa Cruz bistan daukate eta bereala an dira.

Emen txoferrak, garai batean, ezkerretik eta eskubitik, al zuenak al zuen tokitik ibiltzen giñan. Nik bein batez, errebuelta batean, esku beretik zetorren batekin, muturrez mutur aariak bezela jo nuen. Beste arek esan zidanez, parteararen billa presaka zijoan. Toki ederrean gelditu zan mandatari ori.

Garai aietan, uri aundietan bai, *karneta* bear zan. Bañan Patagonia aldean ez. Auto bat artu eta aide. Ango kaleetan etzegoen ez *cebra*, ez *semaforo* eta ez poliziarik. Ez geneukan se-

gurorik ere, *ni a todo riesgo, ni a poco riesgo*. Austen bazan, konpondu; bakoitzak berea ordaindu eta kito.

Txoke bat egindakoa, etziran entzuten Euskalerrian edo Españian zear entzuten diran itz lodi eta trakets oiek. Elkarrenganako errespeto aundiagoa zegoen. Onela esaten zan:

— *¡Qué le vamos a hacer, amigo! ¡Mala suerte!*

Andres, Santa Cruz'en sartu eta beti joaten dan *hotel* ortara joan da. Danok bazkaldu egin bear dute, eta segituan bakoitzak bere egin bearrak. Andresek ibilli bear batzuk baditu, eta Aurora eta Kaxildak ere erosketa batzuk egin nai. Beren egitekoak bete dituztenean, danak aideportura urbildu dira.

Abioia, bere ordutan, an urruti azaldu da. Danak, nola datorren begira daude. Arratsaldeko eguzkiak bete-betea jotzen du eta zillarrezko dizdirak egiten ditu. Bira batzuk eman eta or dator xuxenean.

Aurorak ez du Elena ezagutzen, bañan Andresek bai. Buenos Aires'en, Bartoloren etxean ezagutu zuen.

Abioia geratu da eta eskallerak jetxi dituzte. Jendea asi da banan-banan lurreratzen. Begiak erne dauzkate danak, eta an ikusi dute Elena, eskuan maleta bat duelarik.

Josetxo, beragana korrika joan zaio. Elenak eldu eta musuka bere seme bat balitz bezelakoxe ongi etorria egin dio.

Gero Kaxildari, bañan oni Elenaren musuak ez diote on aundirik egiten, naiz-ta disimulazten alegiñak egin. Ondoren, musu eman diote Aurorari eta Andresi.

Josetxori, eskutik eldu eta asko aunditu dala esan dio, eta ea ikasketa oiek ondo dijoazen.

Aurorak, ikasten ari dala esaten dio; bañan ikasketarako baño, zaldiz eta gautxoen lanetarako gogo geiago daukala.

Elenak esaten dio:

— Josetxo, lan oiek ikasteko denbora badaukazu gero ere. Orain, lendabizi, Aurorak esaten dizkizunak egin bear dituzu. Asko aunditu zera eta gero eta zallago izango dituzu ikasketa oiek.

Andresek onela dio:

— Abiatu egin bear dugu. *Restaurant* batean zeozer artu eta mendira joko dugu.

Elenak:

— Nik daukaten gogoia mendi aldera joan eta bakardade aundi oiek ikusteko! Nere denbora guztian beti kalean, jende artean eta etxezuloan. Orregatik, mendi garbi oietan zoko-usai oiek kendu egin nai nituzke.

Kaxildak aurrez-aurre dauka Elena. Ondo begiratzen dio eta bere artean pentsatzen du:

— Orren emakume egokia eta asko dakiena, nola txoratu ote zan Martin kankallu orrekin? Orain ere aitzaki polita berarekin egoteko! Mendi garbi oietara zoko-usaiak kentzera! Bai, bai; ez dago gaizki pentsatua. Bañan ni ez nau-

te engañatzen, ez batek eta ez besteak. Nik daukatena da bizkarrean gurutzea, bizi naizen arte eraman bearra.

Andresek *restaurant* batera eraman ditu, eta, zeozer artu ondoren, mendi aldera abiatu dira. Andres eta Aurora aurrean, eta besteak atzean, Josetxo erdian dutelarik. Au oso berri-txua da eta ez da ixiltzen Elenari kontuak esaten. Tarteka Kaxildak esaten dio:

— Ixilik egon adi, motell! Ori duk etorre-ra, ori!

— Zer egingo dut, ba, ama? Aspaldian ez dut Elenarekin izketan egin.

Josetxo ez baita geldirik egoten, uste ga-bean Elenak anka azpian artu du.

— Barkatu, Josetxo. Min artu al duzu?

— Ez dut miñik artu. Bai zapata politik dituzula, Elena! Eta oin txikia daukazu. Amak aundiagoa dauka, eta aitak ez dago zer esanik. Zenbait euri-ondotan, arrasto ederrak uzten ditu baratze inguruan.

Josetxok, eskumuturrean daraman erlojua, lenago Elenak emana du. Eta orain ere beste erregalo bat daukala esan dio; gero, maleta ide-
kitzean, emango diola.

Elena, alde guztietara begira, arrituta dioa. Ardi, *guanaco*, beor, *avestruz* eta abar ikusten ditu; tarteka autoaren aurretik altxatzen diran eper eta beste egazti-mota batzuk ere bai, eta txoraturik dioa. Noiznai onela galdetzen du:

— Oraindik urruti al dago?

— Oraindik ez dugu bide erdirik egin —erantzuten du Andresek—. Laixter *boliche* batera iritxiko gera eta zeozer artuko dugu, bi-tartean autoa pixka bat oztu dedin.

Laguna Grande'ra iritxi dira. Emen *destacamento* bat dago; zaldizko poliziak. *Milicos* deitzen diote. Jetxi eta zeozer artu dute. Polizia oiek or dabilta aruntz eta onuntz, beren errebolbera aundiak zintzilik dituztela. Josetxok onela dio:

— Amatxo, ni aunditzean *milico* izango naiz.

— Zergatik?

— Gustatzen zaidalako; zaldi pizkor baten gañetik *matreros* edo *bandido* oiekin tiroka jarduteko.

Andresek:

— Motell, orren bizia arrisku aundian zego. Oietakoak ere, bat baño geiago gelditu dituk zaldi eta guzti lurrean, geiago ez altxatzeko. Oiek ondo tiratzen ditek, bañan bai *matreroak* ere.

Kaxildak ere esaten du:

— Ikusten al duzute zer griña daukan onek?

Aurora eta Elenak:

— Oraindik gaztea da. Geroxeago konturatu da, bai, ori ez dala berak artu bear duen bidea.

Azkeneko etapa egiteko prest daude. Eguzkia, Los Andes mendi tartean gordetzera dioa. Andresek, etxera baño len illunduko duela esa-

ten diote; bañan argi onak dauzkala eta ezereen kezkarik ez dagoela.

Elena, beñere autoan orrelako ibillaldi aundi bat egin gabea, arrituta dioa eremu izugarri oietan barrena noraño joan bear ote duten pentsatuaz. Noizik eta bein, kilometro asko egin ondoren, *estancia* edo *ganaderi* oietako bat ikusten du. Bide guztian ez dute dozen erdi bat auto edo kamioi besterik ikusi; eta tarteka gautxo bat edo beste, batzuk ardi-mordoxka aurrean dutela, beste batzuk bei edo zaldiak daramazkitela.

Illundu du. Josetxo, Kaxilda eta Elenaren erdian lotan geratu da. Aspertuta baitago, goizean goiz jeikia eta asko ibillia. Besteak ere nekatuta daude, bañan oraintxe laixter etxeko eremuetan sartzera dijoaz.

Etxera iritxi eta zakurrak zaunkaka asi dira. Etxeko danak ongi-etorria egitera datoz, eta aien artean Martin. Elenak lepotik eldu dio, anka-muturrean jarrita, eta musu an eta musu emen asi dira, elkar ezin utzirik.

Orixe: Kaxildaren kalbarioaren asiera.

LENENGO EGUNA

Elenak lendabiziko gaua igaro du *Estancia San Jose'n*. Ia eguerdia da eta ez da oraindik jeiki. Lutxik Kaxildari esaten dio:

— Emakume orrek ez al du jeiki bear? Berealaxe bazkal ordua dugu eta oraindik oean.

— Bai, orrela oituta baitago ori. Gauean gau-txoriak bezela ibilli; eta gero, egunez lo egin.

— Deitu bearko diogu. Berealaxe bazkaldu bear dugula eta jeiki dedilla. Jeiki eta gero ere denbora bearko du orrek antolatzen, garbiketak, orrazketak eta abar dirala. Ez gera orren zai egongo. Guk geuren orduan bazkaldu egingo dugu.

— Ni oraintxe gautxoeri bazkaria eramaten ari naiz.

Sartu da Martin, baratzean saio bat egin ondoren, bazkaltzera. Kaxildak esaten dio:

— Deitu zaiozu Elenari jeiki dedilla, laixter bazkaldu egin bear dugu eta.

— Nik deitu bear al diot, ba, emen orrenbeste emakume zaudete eta?

— Lotsatu egiten al zera zure lagunari deitzea? Josetxok deituko dio.

Joan da Josetxo eta:

— Altxa, Elena! Bazkaltzeko zure zai daude.

Elena jeiki da; presaka xamar antolatu eta bazkaltzera. Lutxiren ondoan exeri da. Ibillaldi orren ondoren nekatuta zegoela eta sekulan egin duen lorik gozoena egin duela esan diote; leioa pixka bat idekita eduki duela, eta aize atsegingarri bat barrena sartzen zala.

Josetxok:

— Ikusi zaitut, leioaren zirrikitutik, lo zeundela.

Martiñek Josetxori:

— Nik ez dezadala jakin, berriz iñori kirketan egon aizenik! Ori bai ez diatela barkatuko! Eta leiora nola igo aiz?

— Or loreakin dagoen ontzi aundi orren gañean anak jarrita.

— Izan dedilla, ba, azkenekoa!

— Bai, aitaxo; ez dut geiago egingo.

Bazkaldu dute. Andres, eguneroko bazkal ondoko kuluxka egitera joan da. Kaxildak ontziak jaso ditu. Lutxi, Aurora eta Elena berriketan gelditu dira.

Lutxik eta Aurorak, Elena zein dan eta zer izandu zan badakite. Kaxildak dana esan zioten. Emakumeak ere elkar-aitorketak egiten baitituzte.

Lutxik Kaxildari esan izandu zion:

— Ni nere senarrarekin, beste batzuekin zebilela jakin nuelako aserratu nintzan. Gañera, jokolaria eta gizatxarra zan. Bizimodu latza neukan berarekin. Jo ez beste guztiak egiten zizkidan, eta, gogoak ematen zionean, autoa artu eta egun pare bat etxeratu gabe. Nora joana zan eta nun zebillen, ez nuen nik jakin ere egiten. Aitarekin itzegin ondoren, uzteko erabakia artu nuen. Beldur bakarra daukat: Alixi eramango ote didan. Gautxoak jakiñaren gañean daude; *winchester* bana daukate eta errebolberak lotarako bakarrik kentzen dituzte.

Orregatik, Lutxik eta Aurorak Elenaren berri ondo dakite. Gizasemeen artean arrisku-ko emakumea izan litekela pentsatzen dute. Bañan berarekin berriketan jardutea atsegin zaiote.

Lutxi, Elenak izketarako daukan egokitasun eta jakinduriaz arrituta dago. Erderaz esaten zaiona: *don de gentes*. Eta ori Lutxik ez dauka. *Institutriz* batekin ikasi zuen berak ere, orain bere alaba Alixik bezela. Bañan ia beti emen, bakardade onetan, iñorekin traturik gabe. Noizik eta bein Santa Cruz'era edo Buenos Aires'era, egun bat edo beste igarotzera; eta berriz ere lenagoko lekura, beti persona berak ikustera eta kontu berak entzutera: ardiak, beiak, zaldiak eta abar. Ez lagunik eta ez adiskiderik. Auzoko bat edo beste.

Emen auzoa, bost kilometro edo geiago aparte bizi danari esaten zaio. Noiz edo noiz oietako batek sartu-atera bat egiten du, bañan segituan alde egiteko. Eta berriz ere bakarrik.

Emengo neska gazte oek badakite munduan zear beste gazteak nola bizi diran: elkarteak, lagunarteak, kirolak, zineak eta abar. Gañera, periodiko eta errebistak irakurtzen dituzte. Daren berri badakite. Bañan, erritik oso urruti bizi diralako, oiek danak beurentzat debekatu ta daude.

Oientzako, egun guztiak berdin igarotzen dira, naiz jaia eta naiz astea. Emen ez dago ez erromeririk, ez dantzatzerik eta ez lagunarteko alaitasunik. Beti bakardadea eta ixiltasuna, presondegi baten antzekoak.

Bearbada, beren gurasoak diru asko daukate: millaka ardia, bei asko eta zaldia ere bai. Jan-edan ondo egiten dute. Etzaiote ezer falta. Bañan gazte oek, naiz uri aundietan naiz tti-kietan beste gazteak nola bizi diran dakitelako, asko sufritzen dute.

Beren garaira irixten diranean eta maite-miñak jotzen dituenean, etxetik iges egiteko zorian arkitzen dira batzuk. Gazte batekin izketan asi orduko, beste norabait pozik egan egingo lutekela ezagun dute.

Mutil gazteak ere orrelatsu bizi dira. Oek ere libertsiorik ez daukate; bañan neskak baño geiago bai. *Winchester* bat artu eta mendira ateratzen dira, *guanaco* edo *avestruz* oieri tiroka ekitera; edo eskopeta batekin erbi, eper, *avutarda* edo beste egazti batzueri tiratzera. Oien jai-eguna orrela igarotzen da.

Mutillak, gañera, neskak baño askatasun edo libertade geiago daukate. Zaldirik oberene-

tako bat artu eta aldeena daukaten estanzia batera joango dira, arratsaldea igarotzera. *Mate* batzuk artu, berriketa-aldi bat egin eta illun-terako berriz etxera.

Joan-etorri oietan, kilometro asko egingo dituzte. Eta, emen esaten danez, *legua* asko ere bai. Ibillaldi luze oietarako, zaldi gazte eta sa-soikoak artzen dituzte.

Elenak etxe inguruan bueltatxo bat eman du, Martiñek baratza nola daukan ikusiaz.

Gautxoak beren zaldiekin or dabilta. Elena urbildu zaiote. Daneri banan-banan esku eman diote eta galdetu ere bai zer izen daukaten eta nungoak diran.

Elena *corral*'era sartu da. Zaldiak bueltaka dabilta, eta gautxoak, deitu eta itzegiñez, bakoitzak berea artu du. Elenak, bera ere lenago zaldiz ibillita dagoela esan diote; bañan aspaldian ez dala ibilli eta bueltatxo bat emateko gogoia badaukala.

Gautxoak, nai duenean zaldi mantxo bat eta ibilli atsegiña daukana ipiñiko diotela erantzun diote.

Elenak iru mutillak ixtudiatu ditu. Alejandro eta Tomas Patagonia'n bertan jaiok dira, beñere Buenos Aires'era joan gabeak. Noizik eta bein Santa Cruz'era joan-etorri bat, eta berriz ere mendira. Mendian jaio eta mendian bi-zi. Nemesio geiago ibillia da, eta geiago ikusia eta ikasia.

Mendira dijoazela esan diote Elenari, bañan gero elkarrekin egongo dirala:

— Gero arte!

Irurok zaldi gañera salto banatan igo eta mendi artean gorde dira.

Elena, mutil oien arintasuna eta sasoia ikusi eta arrituta dago. Esku batekin zaldiari lepotik eldu eta gañera. Bere artean pentsatzen du, edade ortako mutil asko dagoela, bigarren edo irugarren etxe-bizitzara igotzeko *ascenso-rea* bear duena; oek, berriz, beñere ibilli ga-beak izango dirala noski.

Elena etxera joan da. Aurora, Alixi eta Jo-setxori ikasketak egiten ari da. Bion lanak ikusi eta Alixi aurrera dijoala konturatu da; bañan Josetxo oraindik oso atzera dagoela. Elenak Josetxori gogotik saiatzeko esan dio, ea ixtudiotan Alixiren parera irixten dan, gero **biak** batean gauza bera ikasteko.

Aurorak dionez, alderdi ederra litzake ba-naka erakutsi edo gauza bera biai batean era-kutsi.

Gaur igandea da, bañan emen etzaio antzik ematen. Emen ez da kanpai-soñurik eta orrela-korik entzuten. Egun ixil bat geiago, beste egun askoren artean.

Martin, goiz joan eta buzoian zeuden esku-titz eta **periodikoak** ekarri ditu. Andresi eman **ditzoi**. **Berak periodiko** bat artu eta gañontze-koak **dancin gastean banatu** dituzte.

Elenak ere begirada bat egin diote, bañan aspertu egin da eta gautxoengana dijoa, aie-kin izketaldi bat egitera. Oek beren arropak

garbitzen eta galtzak konpontzen ikusi ditue-
nean, arritu egin da.

— Zer ari zerate?

— Ementxe, asteko gobara egiten.

— Bañan zeok garbitzen al dituzute arro-
pak?

— Bai; geok garbitzen ditugu eta konpon-
du ere bai. Emen, estanzia guztietan, peoiak be-
rak egin bear izaten dituzte lan oiek. Emengo
etxeoandre eta etxeoandreen alabak ez dio-
te peoiari arroparik garbitzen eta konpontzen.
Geok berdin egiten dugu eta kito.

— Gizajoak! Pena ematen didazute. Alde
guztietan gazteriak astean egun bat jai dauka,
lagunartera, andregaiarengana edo nai duen to-
kira joateko. Zuek andregairik ez al daukazu-
te?

— Guk andregaiia zertarako dugu? Ikusi
gabe egoteko? Andregaiia Chile'n dauka Jor-
je *puesteroak*, Los Andes'en, mendi-egalean
rancho batean bizi dan orrek, eta ikusi ez due-
la badira bi urte. Laixter joatekoa da ezkon-
tzera, eta bere andrearekin lenagoko tokira eto-
rri bear omen du.

— Eta zu, Nemesio, zer ari zera?

— Ni? Galtzak konpontzen.

— Ikusi bear dut nola josten dituzun.

Elena begira jarri zaio, eta bi arikin josten
dituela ikusi eta esan dio:

— Neronek josiko dizkizut. Zuk bi arikin
josten dituzu. Nik bakarrarekin josiko dizkizut
eta geiago iraungo dizute.

— Nola ba?

— Bi ari oiek ondo estutzen ez dituzulako. Bietan bat lasaiago gelditzen dalako, lenago autsiko dira.

Elenak Nemesiori galtzak josi dizkio. Mutil gizajo oientzat urrikalduta dago. Onela diote:

— Benetan pena aundia ematen didazute, aste guztian zaldi biurriekin, beiekin eta ardiekin saiatu eta beste ainbat lan egin ondoren, jai-egunean zeuen arropak garbitu eta konpondu bear dituzutelako.

Elena beren gelara sartu da. *Las catreras*, gautxoen oiak, ikusi ditu. Ardi-larruak koltxoia-
ren orde, tapaki bat edo beste, eta bakoitzak *quillango* bana, guanakoen ume jaio berrien larruekin indiak egindako tapaki ikusgarria.

Gitarra bat ere ikusi du Elenak, eta jotzen zeñek dakien galdetu. Danak, esan diote; bañan maisua Alejandro dala, eta tarte batean *concierto* bat eskeñiko diotela.

Elenak Alejandrori galdetzen dio:

— Zer jo bear duzu?

— Joko ditut *vidalitas*, *tangos*, *zambros*, *malambos*, *pericón* eta *gato con relación*.

— Ea ba *concierto* ortara noiz deitzen nauten.

— Deituko zaitugu. Eta, gañera, arkume edo zikiro-aragia erre eta *asado* jan bear dugu. *Fonógrafo* bat ere badaukagu, disko-mordoxka batekin.

— Orduan, lendabizi *asado* jan eta gero dantzan egingo dugu.

MOYE BATEN AZPIAN

Elenak egun batzuk badaramazki San Jose'n eta zaldiz ibiltzeko gogoia egin zaio; Martin eta Josetxok lagunduko diotela eta irurok bueltatxo bat egingo dutela, bazterrak ikusiaz.

Tomasek *la tropilla* ekarri du, zaldi-mordoxka bat beren beorrarekin; au joale aundi batekin, nun dabiltzan jakiteko. Tomasek berexi dizkiote zaldiak: Martiñi *doradillo* bat; Josetxori *un petizo pangaré*; eta Elenari *tordillo* bat.

Kaxildak ere joan nai zuen. Bada ez bada ere, alde xamar ibiltzea komeni zaio. Ez baita oiekin biekin pio. Elkarrenganako maitasuna daukate, ori ondo daki Kaxildak, eta orain, bakardade oietan barrena, naiz Josetxo beurekin eramán, nai izan ezkeró, errez baztertuko dute.

Kaxildak oiekin batean joateko egin dituen alegiñak, alferrik izan dira. Lutxik, lan asko daukatela esan dio, eta, gañera, gautxoeri bazkaria ipiñi bear diotela:

— Bigar arratsaldean danok joan eta lasai ibilli.

Kaxildak bere artean:

— Bai; bigar lasai ibilliko gera, bañan gaur ez naiz ni lasai izango. Elena etzan onerario ni ikusteagatik etorri, Martiñengatik baizik. Emakume orren etorrera ere etzan nolanaikoa izan. Kankallu orri lepotik eldu zion eta bata bestea musuka jan bear zutela. Sekulan ez dut agurketa nabarmenagorik ikusi. Ori nere murretan, neri min ematearren. Nere aurrean orrela dabiltzanean, ez dut pentsatu nai bakar dadean nola ibilliko diran.

Irurok ibillaldi ori egiteko prest daude. Elena, *amazona* edo zaldiz ibiltzen diran emakume oiek bezela jantzi da: *breech* edo galtza oieta-koak, bota luzeak, txaketa aproposa eta txapela *visera*. Jantzi oek danak lenagotik zeuzkan; Buenos Aires'en, tarteka, zaldiz ibiltzera *hípica*'ra joaten baitzan.

Tomasek zaldiari eldu nai zion Elena igotzeko, bañan onek esan dio:

— Ez naiz aspaldian ibilli, bañan utzi zaiozu, ea nola igotzen naizen.

Eta istribua eskuakin artu eta arin igo da zaldi gañera. Tomasek onela dio:

— *¡Gaucha linda! ¡Si es más ágil que una ardilla!*

Elenak irripar egin dio, eta Martin eta Josetxorekin *cañadón* edo erreka batean barrena atera dira. *Avutarda* eta lintzuran diran egaztiak aizkatzen dituzte. Mendi-egalean dabiltzan

guanakoak ere, tontorrera igotzen dira. Arrak irrintzi egindakoan, danak berarengana joaten zaizkio.

Elena, alde guztietara begira, txoratuta dijoa. Martiñi esaten dio:

— Bakardadeak ere baditu bere gauza zoragarriak. Goizean goiz jeiki eta orain dagoen giroarekin emen barrena bueltatxo bat egitea, atsegingarri da gorputzarentzat eta animarentzat ere kalterik ez, seguru asko. Zuk dakizun bezela, Buenos Aires'en nengoelarik, gauez nere ibillaldiak egin ondoren, goizeko ordubiak edo irurak izaten ziran, ni ocratzen nintzanean; eta gero, eguerdian edo ordubietan jeiki. Birtartean, ocan usteltzen. Emen, berriz, goiz ocratu eta goiz jeiki, eta gero onelako ibillaldi bat bai benetan gustagarria. Goizeko intzarekin zaldiak ankapean artzen dituzten landare oek botatzen dituzten usai gozoak, seguru aski osasungarri izango dira. Bai, Martin; emen ezin liteke iñor gaixotu.

Martiñek:

— Guk ez dugu botanika ezagutzen; bañan seguru naiz, zaldiak ankapetan artzen dituzten landare oietan, badirala miñez daudenak sendatuko lituztekenak. Buenos Aires'ko etxe bati, *Los Andes y su flora* deitzen diote. Etxe ortan Los Andes mendi oetako belarrak saltzen dituzte, ia min guztietarako aginduak eta konprobatuak. Mutil berexiak dauzkate: batzuk, mendi-egaletako belarrak ekartzeko; eta beste batzuk, alpinisten modura mendi izugarri oen

gallurretan beren bizia arriskatuaz, goiko tontoretakoak biltzeko. Bat baño geiago amildu eta il izan dirala ere entzun izan dut. Landarebiltzalle oetan asko, indioak izaten omen dira, zein landare bildu esaten dioten botaniko bat edo besterekin. Esaten dutenez, zenbat eta goragoko belarrak, aiek eta osasungarriagoak dira. Belar oek oso garestiak dira. Indioak ere, beren gaixo-aldietan, beurek ondo ezagutzen dituzten belarrak ibiltzen dituzte. Bañan ez dizute esango, zein belar zertarako ona dan. Ori, gizaldi batetik bestera, sekreto bat bezela daramate. Indioak geien izaten duten txarraldia, *tuberculosis* omen da; eta au, esaten dutenez, aragi gordiña jaten dutelako. Ikusi izan ditut, leoia il eta segituan, giltzurdiñak, bero-beroak, odola dariotela, jaten. Aragia ere, surtan buelta bat eman eta jaten dute.

Ibillaldi luze bat egin dute eta Elenak Martiñi esaten dio:

— Aspaldian zaldiz ibilli gabea eta nekatu egin naiz. Baldartuta nago. Emen jetxi eta *moye* oien azpian exeriko gera.

Irurok jetxi dira. Elenak, nekea baño geiago, Martiñekin izketaldi bat egiteko gogoia dauka. Bañan or daukate, bien erdian, Josetxo bere zaldi ttikiarekin.

Aitak bereala antzeman dio Elenak zerbait esan nai diola, eta Josetxo traba eta oztopo dutela. Orregatik, onela esaten dio:

— I ez aiz nekatua egongo, Josetxo.

— Ni ez.

— Joan adi, ba, erreka ontan barrena, eta ea zenbat *avutarda* eta beste egaztiren kabi bi-llatzen dituken. Bañan arrautzarik ez autsi; ikusi eta utzi bakean.

— Bai; ez dut kabirik urratuko.

Josetxok alde egin du, bere *petizo* ori beste zaldien ondoan lotuta.

Orain biak bakarrik geratu dira, eta *moye* baten azpian exeri itzalean, eguzkiak erreka ori bete-betean jotzen baitu. Elenak Martiñi lepotik eldu eta musu bat eskatu dio. Ondoren, onela mintzatzen da:

— Nere etorrera, Patagonia'ko mendi-arte ontara, ez da izan, eskutitzean ipintzen nuen bezela, bazterrak ezagutzeagatik; zu ikusteagatik baizik.

Bi eskuekin eldu eta esaten dio:

— Maite zaitut, Martin!

Eta negarrez asi da. Martiñek esaten dio:

— Badakit maite nazula. Bañan nik badut andrea, eta Josetxo ere, eta oiek biak ezin nezake utzi. Kaxildak jenio bizi xamarra dauka, bañan emakume zintzoa eta etxekoia da. Eta Josetxo gizajo au, orrelako mutil motza! Nola utziko ditut, ba, Elena? Ez al duzu konprenditzen, ezin liteken gauza dala? Nik lagun on bat bezela maiteko zaitut; bañan ortik aurrera ez. Pena izugarria ematen didazu. Zu orrela ikusirik, biotza erdibitzen zait, eta zu bezela nago ni ere: saminduta, urrikalduta. Zergatik etzera saiatzen, Bahía Blanca alde ortan, beste gizaseme batekin edo besterekin? Zuk onezke-

ro asko ezagutuko dituzu, eta oien artean ez al dago iñor, zuretzako modukorik?

— Ez, ba; ez dago iñor ere.

— Bai al dakizu jakintsu batek zer esaten duen? «Maitasun bat beste maitasun batekin aaztu egiten da». Eta beste batek: «Maitatu ezin liteken tokitik aurrera joan bear da». Ona ba, Elena, bi gizon jakintsuren esaerak, itz gutxitan asko esaten digutenak, eta guretzat gertaera onetan ondo datozenak.

— Bai; oiek danak egiak dira. Eta orain, bukatzeko: nik eman dizkizudan buru-austek eta naigabeak barkatzen al dizkidazu?

— Bai; danak barkatzen dizkizut.

— Elkarri musuka ekin diote, eta Elena berriz ere negarrez asi da.

— Ixilik zaude, Elena. Josetxo noiznai etorri liteke. Amari zu negarrez ari izan zerala esango lioke, eta Kaxildak zer pentsatuko luke? Gauza onik ez.

— Txori onek kabia *moye* oen gañean dauka —esaten du alako batean Josetxok, uste gabean etorrira.

— Xeletan egon al aiz, Josetxo?

— Ez, orain etorri naiz. Txori bat mokoan jatekoarekin emen dabillega ikusi dut, eta seguru aski umeeri jaten eman baiean ari da, bañan zuekin izutu egin da.

— Josetxo, orrela ez da iñorengana etortzen. Ondoratu baño len, «Eup»! esan bear da. Beste baterako badakik.

— Bai, aitatxo. Elenak negar egin al du?

— Zer ba, Josetxo?

— Begietan malkoak dauzka.

Elenak:

— Bai, Josetxo. Ori, eguzkiak begietan jotzen didanean gertatzen zait. Antejo beltzak ekartzea aaztu egin zait, eta nere begiak oso malko xamurra daukate.

Josetxok, Elenak Buenos Aires'en erregalutako erlojua eskumuturrean darama, eta onela galdetzen dio:

— Zer ordu da, Josetxo?

— Amaikak eta laurden.

Martiñek:

— Etxera abiatzeko ordua. Urruti xamar gaude eta eguerdirako bazkaltzera joan bear dugu. Goazen. Segi aurretik, Josetxo, ea bidea ondo dakiken. Gu atzetik etorriko gaituk.

Elena eta Martin elkarrekin izketan dijoaz. Bearbada ez dute geiago biak bakarrik egoterik izango, eta denbora gutxian kontu asko dauzkate elkarri esan bearrak.

Elena, Martiñi eta Martiñen lagun aundia izan zan Anita gaixoari mesede aundiak egiña da. Orregatik, asko maite duela adierazi dio gaur Martiñek Elenari, bañan maitasunak agintzen dizkioten mugetaraño. Ortik aurrera ez, galerazia daukalako eta beste baten jabea dalako.

Elenak oek danak konprenditu dizkio, eta emendik aurrera berak ere maiteko duela esan dio, bañan errespeto guztiarekin.

Etxera urbiltzen ari dira eta Martiñek Elenari esaten dio:

— Galope pixka bat egingo al dugu? Berandu xamar baita.

— Bai; egingo dugu.

Eta etxe aldera galopean dijoaz. Josetxo arrapatu dute, eta estanziara danak batean irixi dira. Gautxoak bazkaldu dute eta zaldiak artu dizkiote, eta askatu ere bai.

Elena eta Martin etxera joan dira. Danak bazkaltzeko zai daude. Kaxildak oiur bat egin dio Josetxori. Gautxoekin kontuak esan ondoren, noizbait ere azaldu da. Etorri danean, danak exerita daude bazkaltzeko prest, eta, sartu baño len, oiur bat egin du:

— Eup!

Kaxildak esaten dio:

— Zergatik oiur egin duk, Josetxo?

— Aitak esan dit: Ez da iñorengana ixilik joan bear. Eup egin bear da.

— Ori mendian izango duk, bañan ez etxean.

Kaxilda ez da bere onetan, Martin, Elena eta Josetxoren ibillaldia nola izan zan jakin arte. Josetxo bakarrik arrapatu nai luke, bañan au ez baita bakarrik egoten. Edo gautxoekin edo Alixirekin, geiengan norbaitekin dabil.

Alako batean bakarrik ikusi du eta onela esaten dio:

— Ondo ibilli al zerate, Josetxo?

— Bai; ondo ibilli gera. Elena aguro nekatu dala. Aspaldian zaldiz ibilli gabea eta bal-

dartuta zegoela, eta exeri egin da. Aitatxo eta biak *moye* baten azpian itzalpean egon dira. Gañera, begietatik kejatzen zan. Eguzkiak kalte aundia egiten omen dio begietan.

— Bai, bai; ori itzalean oitua baitago, eta emen udaberriko eguzkia zorrotza baita. Eta zuk zer egin duzu, oiek exerita zeuden bitartean?

— Nik, txori-kabiak billatu. Exertzeko gogorik ez baineukan. Ni ez nengoen nekatuta.

— Orain etzaite urrutira joan, Aurorak laixter deituko dizu eta.

IBILLALDIAK

Aurora eta Elena oso lagun egin dira. Biak elkarrekin dabiltz. Gautxoak zaldi biurriekin atera dira, bat alde batera eta bestea bestera, eta saltoka ekin diote. Aurora eta Elenak, izutu eta iges egin dute. Alejandrok esaten diote:

— *No os asustéis, hermanas, que los caballos no pisan a nadie y menos aún a dos pebetas tan lindas.*

Izan ere, arritzekoak dira, persona bat azpian ez artzearren zaldia egiten dituen alegiñak. Zaldirik gaiztoenak ere, persona bat salto biurri oiekin aurreko aldera botatzen badu, oso nekez artuko du azpian. *Reflejo* izugarriak dauzkala esan liteke.

Zaldia poliki dabillenean, persona bat azpian artu gabe igarotzea ez da arritzekoa. Bañan, eziketa batean, *potro salvaje* oiek alegin guztiak egiten dituzte, bizkarrean daramazkiten gizon eta tresna aiek gañetik kentzeko. Alde guztietara saiatzten dira: saltoka, zuzenean, bi-

ribilka eta al dituzten guztiak egiten. Bañan gañekoa aurrera erortzen bada, an eta emen besoak eta anakak jarri, salto aundi bat egin eta ez dute azpian arrapatuko.

Aurorak Josetxo eta Alixiri ikasketak egi-tera deitu diote. Andres eta Elena elkarrekin dira. Andresek, arratsaldean Los Andes'ko mendi-egalean daukan *rancho* edo *puesto* artara joan bear duela esan dio; Jorjeri bixita bat egin nai diola, artaldea nola dan ikusiaz:

— Joan nai baduzu, Elena, etorri zaite gurekin.

— Bai; pozik joango naiz.

— Bi autotan joango gera. Auto zarra erdoitzen or dago eta ibiltzea komeni zaio. Auto aundi au gustatu zitzaidalako erosi nuen, bañan bestea ere oso ona da oraindik. Au Martiñek eramango du eta danok joango gera. Zal-diz ibiltzeko tresnak ere eramango ditugu, ibi-llaldi bat egin bear dugu eta. Nemesio baka-rrik geldituko da emen etxe zai. Tomas eta Alejandro ere etorriko dira, guri zaldia prest jartzeko.

Andresek Lutxi eta Aurorari bazkaria goiz ipintzeko esan diote, eta gauzak garaiz antola-tzeko.

Aruntzean, ogia edo galletak eraman bear dizkiote Jorjeri. Emen orrela deitzen zaiote bo-lloa bezelako batzueri. Oso goxoak dira eta den-bora luzean irauten dute. Azukre, *hierba mate*, fideo eta abar ere eraman bear diote.

Bi autoak atera eta puska guztiak ipintzen ari dira. Andres prest dago eta emakumeak asintzera joan da. Apainketan ari dirala ikusi ditu eta esaten diote:

— Ez duzute apaindu bearrik. Etzaituzte iñork ikusiko.

Bañan ala ere emakumeak ezin etxetik atera, *retoque* batzuk egin gabe. Aurretik, Andres, bere familia eta Elena atera dira; atzetik, Martin, Kaxilda eta Josetxo gautxoekin.

Jorje dagoen *puesto* ori urruti xamar da, bañan autoan bereala iritxi dira. Urbildu diranean, zakurrak zaunkaka asi dira. Gizaseme bat atera da eta Martin arrituta geratu da. Elkarri begiratu eta:

— ¡*Vasquito!*

— ¡*Pacheco!*

Eta bata besteari besarkada aundi bat eman diote. Danak ao zabalka geratu dira. Iñork ezer ere ez daki. Biak bai; elkarren berri ondo daki-te. Bañan naiz batek eta naiz besteak, elkar nun ezagutu zuten ez dute iñondik ere aitortuko. Bata bestearekin ixilka itzegin nai luteke, iñork entzun gabe. Bañan danak inguruan dira.

Andresek, Jorje puesteroa ea nun dagoen galdetu dio Pacheco'ri. Onek, *tropilla* edo zaldien billa joana dala erantzuten dio; seguru aski laixter etorriko dala.

Bien bitartean, batzuk alde batera eta besteak bestera, danak banatu dira. Martin eta Pacheco orain bakarrik daude, eta, iñork elkar nun ezagutu zuten galdetzen badu, biak berdin

esatea erabaki dute: Buenos Aires'en. Bañan ez da ori egia. Ushuaia'n ezagutu zuten elkar. Presondegia ortan biak ere urte-mordoxka batean egonak dira.

Bata bestearen berri ondo dakite. Esku-gurdi edo karretillarekin, guardiak bazterrean zituztela, arriketan ibiltzen ziran. Ango bizimodu latz eta urrikgarria ondo probatua dute. Lendabizi Martin irten zan; Pacheco'ren txanda, gero.

Santa Cruz'en gelditu zala esan dio Pacheco'k Martiñi. Bere ezagunetara edo len bizi zan lekura —*al pago*— joateak lotsa ematen diola, eta lana emen billatu nai lukela. Lenago ere zaldiz eta ganadu-lanetan oituta dagoela. Orregatik, estanzia batean pozik geldituko litzakela.

Martiñek, Andres bere nagusiak ezaguera aundiak dauzkala esan dio; eta, bearbada, non edo an tokia billatuko diola.

Pacheco'k, xentimo bat ere ez daukala esaten dio. Santa Cruz'en gautxo zar batekin ezaguera egin zuela. Onek, bera zegoen puestora eramán zuela, eta al zuen guztia lagundu ere bai. Nundik zetorren berealaxe konturatu zala, presondegitik datorren baten kaska soilla ain nabarmena izaten baita.

Zaldiz ibiltzeko tresna zar batzuk eman zizkiola. Emen *recado* deitzen zaio. Nik ez dakit izen aldrebes ori nola daukan. Beste tokietan *silla de montar* esaten zaio. Izan ere, ainbeste puskakin ornitua izaten da *recado* ori: *bajera*,

mandil, carona, bastos, encimera, cincha, estribos, cojinillo, carpincho, pegual o cinchón. Gau-txo zar orrek emanak oek danak, eta, naiz zarrak izan, ibiltzeko modukoak.

Gañera, *un caballo patria.* Izen onekin, jaberik ez daukaten zaldiak ezagutzen dira. Jabea izango dute, bañan auskalo nun. Geienez, lapurtutakoak izaten dira. Nekatu eta oberenak eman dituenen, utzi eta beste bat artu. Orrelakoak emen ere egiten baitira.

Emengo legeak agintzen dutenez, zaldi ba-koitzak bere *certificado* edo agiria bear du: zer marka daukan, zer koloretakoa dan eta zeñek saldu edo erosi duen. Gañera, *comisario* edo poliziaren selloa. Orrela ez balitz, ez legoke gauza garbirik.

Jorjek zaldiak ekarri ditu eta korrarean sartu. Andresek ondo ezagutzen ditu danak eta Tomas eta Alejandrori zein zeñentzako lotu esaten diote.

Andresek ez luke nai Pacheco edo dalako ori bakarrik gelditzerik. Ez du ezagutzen, eta bi auto eta puska asko daude an. Jorje, berriz, bertako berri ongien dakiena baita, berekin eraman nai luke. Orregatik, Martiñi esaten dio.

— Zuek biok, lagun zarrak baitzerate, gelditu zaitezte emen, guk bueltatxo bat eman arte. *Mate* batzuk artuaz egon lasai, kontu zarrak esanaz.

Danak an dijoaz mendi-egalean barrena. Andresek *barrancos* edo leize-zulo oiek ikusi nai ditu; leoiak gordetzen diran tokiak. Bañan ema-

kumeak izutu eta ez dirala aurrerago joango esan dio Lutxik aitari. Kaxilda eta Elena ere, zaldi gañetik jetxi eta mendi-tontor batean geratu dira.

Jorjek badaki leoiak nun diran. Zoko oiek ondo ezagutzen ditu, eta gaur, beste gautxoen laguntzarekin, bat bederen il nai luke. Danak armatuta daude. Zakurrak arrastoa artu dute eta zuzenean leize-zulora.

Jorje, errebolbera eta linterna aundi bat artu eta barrena dijoa. Zakurrak an dira zaunkaka. Leoiaren begiak illunpean argi egiten dutela esaten dute. Bertara joan arte, geldi-geldirik egoten omen da. Jorjek leoia ikusi eta il du. Kanpora ateratzen dute eta segituan larrutu. Jorjerentzat egun ona izan da, Andresek, leoia iltzeagatik, ondo ordainduko dio eta.

Emakumeak, larri-aldia pasa ondoren, pixka bat lasaitu dira. Leoia beurengana joango ote zan beldurrez zeuden. Danak ao batez diotenez, ez dira geiago gizonekin orrelako tokietara joango. Dabiltzala berak bakarrik, nai duten bezela. Elenak dionez, leoia etorri izan baltz, beldurrarekin bertan eroriko zan bera.

— Bai gu ere! —diote besteak.

Andres eta gautxoak emakumeengana joan dira, eta beren leoi-larruarekin etxe aldera abiatu dira danak. Berandu xamar egin zaiote eta presaka antzean dijoaz. Puestora iritxi eta Martiñi arratsaldeko goraberak esan dizkiote.

Onek, berriz, bere lagun Pacheco'k estan-

zia batean lana egin nai lukela esan dio Andresi.

Andresen, Jorjerekin emen geratzeko esan dio Pacheco'ri, eta nun edo an lana billatzen saiatuko dala.

Martin eta Kaxildaren ondorengo elkar-izketa:

— Aizu, Martin: zein da Pacheco edo dalako ori?

— Nere lagun bat, nerekin Ushuaia'n egona. Biok karretillakin luzaroan ibilliak gera eta bata bestearen berri ondo dakigu. Zuk etzaiozula iñori esan. Iñork ez du ezer jakin bear. Biok lagunak geranez, orain ere beragatik zer bait egin nai nuke.

— Ez dakit nundik eta nola; bañan zure lagunak onera etortzen ari dira. Elena ere emen dago orrenbeste egunean. Jan eta edan Andresen kontura, eta gautxoak ere, ori emen dan ezkeroztik, arro-arro dabiliz.

— Ez al duzu geiago esan bear?

— Bai, esango nuke; bañan ixilik egotea obe.

San Jose bidea artzeko danak prest daude. Puska guztiak bi autoetan ipiñi dituzte. Leoi-larrua ere, bere buruarekin, or darama Andresen, disekatu eta bere lagun bati emateko. Jorje eta Pacheco puestoan geratu dira. Besteak etxe aldera dijoaz.

Elenari azken egunak irixten ari zaizkio. Egun gutxi barru, berriz ere Bahía Blanca'ra,

bere aizparengana, joan bearra dauka. Noiznai eskutitzak bialtzen dizkio.

Kaxilda, bere aizpari ere eskutitz usaidunak bialtzen dizkiola konturatu da, eta pixka bat lasaitu ere bai. Bere artean onela dio:

— Onek daneri, seguru asko, onelakoak bialiko dizkio.

Martiñek ere bere buru-austeak izan zituen eskutitz usaindunarekin, batere kulparik gabe gañera, Kaxildak zorrotz eta gogor artu zuelako.

Elenak, Patagonia'tik oroigarri batzuk eramanai lituzke. Martiñek, Elena, Aurora eta Kaxilda, indiak diran tokira eramanai ditu, eta *quillango* edo oerako tapaki bero oietako bat erosi. Argazki edo erretratoak ere atera ditu: indioen *carpa* edo bizilekua eta beurenak ere bai. Elenak indioen erdian atera nai izan du argazki bat, eta Aurorak atera dio.

Martin emakumeeri onela mintzatzen zaio-te:

— Oek nola bizi diran ikusi duzute. Indioak mendiko piztiak arrapatu eta larrutzen dituzte; eta indiak lan ikusgarri oek egin. *Peletero* oien aurrerapenik ez daukate eta eskuz goxatzen dituzte.

Elenak:

— India oek, zer usaia botatzen duten!

Martiñek:

— Bai; oiek ez dute zuek bezelako usai goxorik botatzen. Ez dakite *colonia* eta *potinge*'en berri. Ez dituzte begi ondoak zikintzen; ez ez-

pañak eta azkazalak gorritzen ere. Oiek *al natural* bizi dira.

Aurorak:

— Bai, *al natural* biziko dira; bañan badi-rudi *higiene* edo garbitasunarekin aserratuta daudela.

Kaxildak:

— Bai; mari-zikin ederrak dira. Neroni ere larri egon naiz beuren artean. Ez daukate, ba, aukera txarra. Garbitu nai badute, iturri ederra aldean daukate.

Martiñek:

— Bai, iturri ona aldean daukate. Bañan usai txar ori, indiak illeari botatzen dioten egaztien koipearena da. Ez al zerate konturatu, buruan zer brillo daukaten? Gañera, bero onekin, usaia nabarmenagoa da.

Elenak:

— Martin, india oiek ezkondata al daude?

— Ez dakit. Ez dut beiñere indio arteko ezkontzarik ikusi. Bañan, ezkonduak edo ezkongaiak, aurrak izaten dituzte beiñepein.

Kaxildak:

— Gure artean bezela orduan.

— Bai, berdin.

Aurorak:

— Eta bataiatu?

— Beurek izen bat ipintzen diote eta kito. Oiek ez daukate ez *registro civil*, ez *libro de familia* eta ez bestelakorik. Soldaduzkara ere ez

dira joaten. Estaduak ez ditu kontrolatzen; *nó-madas* deitzen diote eta ez dakite zenbat diran ere. Danak sakabanatuta bizi baitira, eta bizitzeko toki jakiñik ere ez baitaukate. Gaur emen eta bigar an.

Onela, berriketan, etxe ondora urbildu dira.

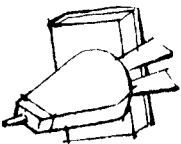
ORAINDAÑOKO LIBURUAK

1. R. Artola: Sagardoaren Graziya (*Aitua*).
2. M. Soroa: Gabon, Au ostatubal, Anton Kaiku (*Aitua*).
3. F. Apalategi: Euskal mutillak armetan, I. (*Aitua*).
4. Pepe Artola: Ustez laguna detan. (*Aitua*).
5. P. M. Urruzuno: Euskalerritik zerura. (*Aitua*).
6. T. Alzaga: Ramuntxo. (*Aitua*).
7. R. Azkarate: Galtzaundi. (*Aitua*).
8. A. Apaolaza: Patxiko Txerren. (*Aitua*).
9. B. Iraola: Oroitzak. (*Aitua*).
10. Errege eguneko bertso sayoa. (*Aitua*).
11. P. Larzabal: Bordaxuri. (*Aitua*).
12. Bilintx: Bertso ta lan guziak. (*Aitua*).
13. M. Izeta: Dirua galgarri. (*Aitua*).
14. P. Larzabal: Iru ziren. (*Aitua*).
15. Ezkontza galdutako bertsoak, I. (*Aitua*).
16. A. M.ª Zabala: Gabon gau bat. (*Aitua*).
17. A. M.ª Labayen: Malentxo alargun! (*Aitua*).
- 18-19. A. Zavala: Txirrita. (*Aitua*).
20. F. Goñi: Lurdesko gertaerak. (*Aitua*).
21. P. Larzabal: Herriko bozak. (*Aitua*).
22. Bertsolarien txapelketa (30-XII-1962). (*Aitua*)
23. Aizkolariak. (*Aitua*).
24. F. Imax: Bertso guziak. (*Aitua*).

25. A. P. Iturriaga: Jolasak. (*Aitua*).
26. A. M.ª Zabala, A. Larraitz, Mir: Periyaren zala-partak. (*Aitua*).
27. Azpeitiko Premiyoaren bertsoak. (*Aitua*).
28. B. A. Mogel: Ipui onak. (*Aitua*).
29. T. Alzaga: Burruntziya. (*Aitua*).
30. G. Anduaga: Egunsentiko txoria. (*Aitua*).
31. M. Soroa: Baratzan. (*Aitua*).
32. M. Elicegui, A. Zavala: Pello Errotaren bizitza. (*Aitua*).
33. M. Elizegui, A. Zavala: Pello Errotak jarritako bertsoak. (*Aitua*).
34. P. Larzabal: Senpere-n gertatua. (*Aitua*).
- 35-36. J. V. de Echagaray: Festara.
37. A. Cardaberaz: Euskeraren berri onak. (*Aitua*).
38. S. Salaverria: Neronek tirako nizkin. (*Aitua*).
39. Bertsolariak: Amar urteko bertso-paperak. (*Aitua*).
- 40-41. J. R. Zubillaga: Lardasketa. (*Aitua*).
42. Uztapide: Noizbait. (*Aitua*).
43. Bertsolari-txapelketa. (1-I-1965). (*Aitua*).
44. P. Larzabal: Hilla esposatu. (*Aitua*).
- 45-46. J. M. Satrustegui: Bordel bertsolaria. (*Aitua*).
47. P. M. Urruzuno: Iru ziri. (*Aitua*).
48. P. Barrutia, Sor Luisa, X. Munibe: Teatro zaarra. (*Aitua*).
- 49-50. A. Zavala: Pello Errotaren itzala. (*Aitua*).
51. P. M. Urruzuno: Ur-zale baten ipuiak. (*Aitua*).
- 52-53. G. Anduaga: Bertso-bilduma.
54. A. Zavala: Pernando Amezketarra bertsolaria. (*Aitua*).
55. Basarri: Laugarren txinpartak. (*Aitua*).
56. A. Zavala: Udarregi bertsolaria. (*Aitua*).
- 57-58. C. Beobide: Asis'ko Lorea. (*Aitua*).
59. A. Zavala: Axentxio Txanka bertsolaria.
60. A. Zavala: Errikotxia, Itxaspe ta beste zenbait bertsolari. (*Aitua*).
61. A. Zavala: Gaztelu bertsolaria.
62. A. Zavala: Zarautz'ko Zaldubi bertsolaria.
- 63-64. A. Zavala: Juan eta Pello Zabaleta bertsolariak.
65. J. M. Satrustegui: Luzaide'ko kantiak. (*Aitua*).
66. A. Zavala: Iru bertsolari. (*Aitua*).
67. Bertsolari-txapelketa (11-VI-1967). (*Aitua*).
- 68-69-70. A. Zavala: Alzo'ko Imaz bertsolaria.
- 71-72. A. Iturriaga: Ipuiak.
73. A. Zavala: Iru anai bertsolari. (*Aitua*).

- 74-75. *A. Zavala*: Errenteria'ko bertsolari zaarrak.
76. *A. Zavala*: Alza'ko bertsolari zaarrak.
- 77-78. *A. Zavala*: Paulo Yanzi ta bere lagunen bertsoak. (*Aitua*.)
- 79-80-81. *A. Zavala*: Lexo bertsolaria.
82. *A. Zavala*: Juan Maria Zubizarreta bertsolaria. (*Aitua*.)
83. *A. Zavala*: Motza, Zulaika ta Ugalde bertsolariak. (*Aitua*.)
84. *M. Matxain*: Uste gabeen.
85. *Xalbador*: Ezin bertzean. (*Aitua*.)
- 86-87. *A. Zavala*: F. Iturzaeta bertsolaria.
- 88-89-90. *A. Zavala*: Xenpelar bertsolaria. (*Aitua*.)
91. *A. Zavala*: Txapel bertsolaria. (*Aitua*.)
92. *I. Alkain*. - *A. Zavala*: Alkain aita-semeak.
93. *A. Zavala*: Zubeltzu ta Saikola bertsolariak.
94. *A. Zavala*: Atano ta Estrada bertsolariak. (*Aitua*.)
- 95-96. *A. Zavala*: Azkoitia'ko zenbait bertsolari.
97. *A. Zavala*: Bidasoa aldeko bost bertsolari. (*Aitua*.)
- 98-99. *Inozentzio Olea*: Goierriko lorak.
100. *Manuel Lasarte*: Bertso-mordoxka. (*Aitua*.)
- 101-102. *A. Zavala*: Txirritaren bertsoak. I. (*Aitua*.)
- 103-104. *A. Zavala*: Txirritaren bertsoak. II. (*Aitua*.)
105. *José Inazio Etxeberria*: Mendi-gañetik.
106. *A. Zavala*: Pastor Izuela. - Ezkioko ta Segurako itxuak. (*Aitua*.)
107. *A. Zavala*: Zepai bertsolaria. (*Aitua*.)
108. *Mattin*: Ahal dena. (*Aitua*.)
- 109-110. *P. Lafitte*: Mañex Etchamendy bertsolaria.
111. *Bertsolariak*: Xenpelar-aria, 1972. (*Aitua*.)
112. *Basarri*: Sortu zaizkidanak.
113. *P. M. Urruzuno*: Sasiletrau baten ziria.
114. *A. Zavala*: Kaskazuri bertsolaria.
115. *A. Zavala*: Larraburu, Lexoti ta Balentin bertsolariak. (*Aitua*.)
116. *A. Zavala*: Oiartzungo bost bertsolari. (*Aitua*.)
- 117-118. *Balendin Enbeita*: Nere apurra.
119. *A. Zavala*: Oiartzungo beste lau bertsolari. (*Aitua*.)
- 120-121-122. *A. Zavala*: Mendaro Txirristaka.
- 123-124-125. *A. Zavala*: Zapirain anaiak.
126. *A. Zavala*: Ustu ezin zan ganbara.
127. *M. Arozamena*: Nere aldia.
128. *A. Zavala*: Amodiozko penak bertso berrietan.

129. *A. Zavala*: Afrika'ko gerra (1859-1860).
130. *A. Zavala*: Patxi Erauskin bertsolaria (I).
131. *A. Zavala*: Patxi Erauskin bertsolaria (II).
132. *A. Zavala*: Patxi Erauskin bertsolaria (III).
133. *A. Zavala*: Arrantzaleen bizitza.
134. *J. M. Arrizabalo - A. Zavala*: Baso-mutillak.
135. *A. Zavala*: Jaioak bizi nai.
136. *A. Zavala*: Noe'ren ontzia.
- 137-138. *Ataño*: Txantxangorri kantaria.
139. *A. Zavala*: Soldaduzkako bertsoak.
140. *A. Zavala*: Nekazariak bai miseriak.
141. *Bertsolariak*: Bertsolari-Txapelketa Nagusia (Donostia, 1980-I-6).
142. *A. Zavala*: Txabolategi, Elkoro eta Leunda bertsolariak.
143. *J. J. Irazusta*: Nork bere bidea (I).
144. *J. J. Irazusta*: Nork bere bidea (II).
145. *J. J. Irazusta*: Nork bere bidea (III).

AUSPOA
LIBURUTEGIA